ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 331.556(575.3)
ТКБ: 65.5(2Т)
О - 15

ОБИДЗОДА УМЕД ФОЗИЛ

ҲАМКОРИҲОИ ИҚТИСОДӢ БАЙНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ ХАЛҚИИ ХИТОЙ ДАР ШАРОИТИ ТАҒЙИРЁБИИ ВАЗЪИ ГЕОИҚТИСОДӢ ДАР ҶАҲОН

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D051300 – Иқтисодиёти ҷаҳонӣ (6D051301 - Иқтисодиёти ҷаҳонӣ)

ДУШАНБЕ-2025

Диссертатсия дар кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Асрорзода Убайдулло Саттор** – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, Ректори Донишгоҳи байналмиллалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Содиқов Метархон Соқибоевич** – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсенти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон;
Гулзода Фаррух Маҳмадшоҳ – доктори фалсафа (PhD), мутахассиси пешбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон**

Ҳимояи диссертатсия санаи “03” 01 соли 2026 соати 09:00 дар маҷлиси шурои диссертатсионии 6D.КОА-004 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734026, ш. Душанбе, к. Буни Ҳисорак, E-mail:shuro004@mail.ru, телефони котиби илмӣ: +992 902426655.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва сомонаи расмии он www.tnu.tj. шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «____» __________ соли 2026 фиристода шуд.

Котиби илмии
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисод **Гулов Ш.М.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар шароити ҳамгироии босуръати иқтисоди ҷаҳонӣ ва таҷдиди равандҳои геостратегӣ таҳқиқи омилҳои баландбардории рақобатпазирӣ ва тавсеаи ҳамкориҳои иқтисодӣ зарурияти хосса касб менамояд. Иқтидори афзояндаи Хитой дар иқтисоди ҷаҳонӣ ва ҷойгоҳу нақши мустақими он дар минтақаи Осиёи Марказӣ, хусусан дар доираи «Як камарбанд – як роҳ», таҳлили ҳамаҷонибаи омилҳои таъсиррасон ба равандҳои сармоягузорӣ ва тиҷоратро дар байни ду кишвар талаб менамояд.

Барои Тоҷикистон, ки иқтисоди он то ҳол дар раванди ташаккул ва гуногунсозии бозорҳои содиротӣ ва пардохтӣ қарор дорад, рушди устувори иқтисодӣ бештар тавассути густариши ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ имконпазир мебошад. Дар ин замина, омӯхтани самтҳои асосии воридоти сармояҳои Хитой ба соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти Тоҷикистон, аз ҷумла саноат, энергетика ва инфрасохтор, қадами муҳим ба сӯйи таҳкиму мукаммалсозии пояҳои рушди дарозмуддат маҳсуб меёбад. Илова бар ин, вусъат ёфтани ҳамкориҳо дар асоси шартномаву созишномаҳои марбута, аз ҷумла Созишномаи ҳамкориҳои дуҷониба дар соҳаи иқтисодиву тиҷорат ва барномаҳои муштараки сармоягузории байниҳукуматӣ зарурати тадқиқоти илмиро дар ин самт боз ҳам бештар мегардонад.

Дар шароити кунунии тағйироти геоиқтисодӣ, ки бо раванди бозсозии занҷирҳои арзишофарини ҷаҳонӣ ва афзоиши рақобати байниминтақавӣ тавъам аст, нақши ҳамкориҳои тиҷоратӣ-сармоягузорӣ бо Хитой барои Тоҷикистон дорои аҳаммияти хос мебошад. Дар шароите ки бозорҳои ҷаҳонӣ тағйироти зуд ва ноустуворро таҷриба мекунанд ва зарурати таъмини манфиатҳои иқтисодии миллӣ дар марҳилаҳои гузариш пеш омадааст, таҳлили амиқи хатарҳо, имкониятҳо ва паёмадҳои эҳтимолӣ ҳангоми таҳияи сиёсати давлатӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти калидӣ касб мекунад. Маҳз дар заминаи чунин таҳқиқоти илмӣ метавон заминаҳои устувори стратегияи мутавозини ҳамкориҳои хориҷӣ ва сиёсати самараноки сармоягузориро бунёд намуд.

Ҳамин тавр, мубрамияти таҳқиқоти мазкур дар он ифода меёбад, ки натиҷаву хулосаҳои асосии он метавонанд ҳамчун асоси илмию методологӣ барои ниҳодҳои дахлдори давлатӣ ва бахши хусусӣ дар самти тарҳрезии барномаҳои ҳамкориҳои дуҷониба ва дурнамои муносибатҳои иқтисодӣ истифода шаванд. Бо назардошти он ки ҷанбаҳои байналмилалии рушди иқтисодӣ дар шароити рақобати байналмилалӣ аҳаммияти калидӣ доранд, арзёбии илман асосёфтаи ҳамкориҳои тиҷоратӣ-сармоягузории Тоҷикистону Хитой дар раванди шаклгирии рақобатпазирӣ, болоравии иқтидори содиротӣ ва ташаккули инфрасохтори инноватсионӣ нақши муассир мебозанд. Дар айни замон чунин робитаҳо нисбати таҳкими мавқеи ҷумҳурӣ дар низоми мураккаби геоиқтисодии ҷаҳонӣ як қатор муаммо ва мушкилотҳоро ба вуҷуд мебиёранд. Мубрамияти мавзуи интихобгардида аз нуқтаҳои дар боло арзёфта вобастагӣ дорад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масоили рушди робитаҳои тиҷоратӣ-сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ объекти таҳқиқоти илмии олимони тахассуси гуногун, ба мисли сиёсатшиносон, иқтисодшиносон ва дигарон, ки ба рушди инфрасохтор сарукор доранд, қарор гирифтанд. Аз зумраи олимону мутахассисоне, ки мушкилиҳои рушди робитаҳои тиҷоратию иқтисодии Тоҷикистону Хитойро мавриди омӯзиши ҳаматарафа қарор додаанд, дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Русия Парамонов В., Пейруз С., Мавлонова А.С., Сироежкин К.Л., Воробёв А., Бараев А., Ларин А.Г., Примбетов С., Строков А.В. ва дигаронро метавон номбар кард.

Мутаассифона дар асарҳои олимони номбурда бештар ба масоили умумии рушди ҳамкориҳои байни Осиёи Марказӣ ва Чин ва инчунин ҳамкориҳои байни ИИАО ва Чин таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад. Ба замми ин, дар як қатор асарҳо ҷиҳатҳои сиёсии рушди муносибатҳои байни Осиёи Марказӣ ва Чин авлавият доранд. Асарҳои олимони номбурда на ҳамаи масоили алоқаҳои ҳамкории тиҷоратию иқтисодии байни кишварҳои алоҳида ва Чинро фарогир мебошанд.

Масоили рушди робитаҳои тиҷоратӣ-сармоягузорӣ дар асарҳои Абдулло Р.Г., Абдилдаев Э., Алшанов Р., Галямова В., Ҷакшенқулов А. Иманалиев М., Коукенов А., Курманова А.,

Мадалиев О.А., Нарибаев М.К., Оразалиев Е., Хоҷаев А., Умаров Ҳ., Асрорзода У.С., Содиқов М., Сафаров Б.Г., Портяков В.Я. ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Дар асарҳои олимони номбурда таъсири буҳрони ҷаҳонии молиявию иқтисодӣ, таҳримҳои иқтисодӣ, ки имрӯз тамоми ҷаҳонро фарогир мебошад, нисбат ба рушди муносибатҳои тиҷоратию иқтисодӣ дар муносибатҳои Тоҷикистону Хитой пурра муайян нагардидаанд. Омилҳои мазкур муаллифи диссертатсияро водор намудаанд, ки дар раванди иҷрои таҳқиқот аз рӯйи мавзуи интихобшуда ба онҳо таваҷҷуҳи хосса зоҳир намояд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ. Ҳамкориҳои тиҷоратӣ-сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ яке аз роҳҳои тақвияти вазъи иҷтимоию иқтисодии кишвар буда, мавзуи диссертатсионии мазкур бо роҳи таҳлилу баррасии стратегияву барномаҳои давлатии сатҳи миллӣ ва соҳавии ҶТ, ба мисли: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 ва ғайраҳо таҳия гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот - дар таҳияи асосҳои назариявӣ ва методологӣ, инчунин равишҳои амалии таҳкими ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Халқии Хитой, мутобиқ ба шароити тағйирёбандаи геоиқтисодии ҷаҳонӣ, ифода меёбад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадафи гузошташуда вазифаҳои зерин гузошта, иҷро гардидаанд:

1. Омӯзиши таҳқиқотҳои назариявӣ оид ба ҳамкориҳои тиҷоратӣ-сармоягузории байналмилалӣ ва тарҳрезии равишҳои консептуалӣ бо назардошти тағйирёбии равандҳои геоиқтисодӣ;
2. Муайян намудани тамоюлҳои ҷаҳонии густариши ҳамкориҳои тиҷоратӣ-сармоягузорӣ ва арзёбии заминаҳои асосии рушди онҳо;
3. Арзёбӣ намудани сохтори таркибии ҳамкориҳои тиҷоратӣ-сармоягузории Тоҷикистону Хитой бо воситаи таҳлили пӯёии гардиши савдои хориҷӣ ва дигар масоилҳои муҳими ҷалби сармояи хориҷӣ;

4. Ошкор кардани омилҳои таъсиргузори дохилӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла хусусиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ, ки ба сатҳу сифати ҳамкориҳои иқтисодии байни Тоҷикистону Хитой таъсир мерасонанд;

5. Таҳлили механизмҳои таъсири мутақобилаи таҳаввулоти геоиқтисодӣ бо дурнамои рушди муносибатҳои тиҷоратӣ-сармоягузории ду кишвар ва таҳияи заминаи назариявӣ барои пешбурди ҳамкориҳои стратегӣ;

6. Пешниҳоди роҳу усулҳои баландбардории самаранокии ҳамкориҳои байнидавлатӣ, ки иқтидори ҳамгироии тиҷоратӣ-сармоягузориро афзун намуда, ба ташаккули шароити устувори рушди иқтисодии Тоҷикистону Хитой дар шароити тағйирёбии вазъи кунунии геоиқтисодӣ мусоидат мекунанд.

Объекти таҳқиқотро вазъи муосири робитаҳои тиҷоратию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ ташкил медиҳад.

Мавзуи таҳқиқот маҷмуи муносибатҳо оид ба омӯзиши тамоюлҳои рушди робитаҳои тиҷоратию иқтисодии байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ баромад мекунанд.

.

Фарзияи таҳқиқот аз таҳлили муфассали робитаҳои устуворе таркиб ёфтааст, ки хусусияти мураккаб ва низоммандии ду давлатро инъикос мекунад. Ин таҳлил ба омӯзиши ҷанбаҳои сохторӣ ва муайян кардани қонуниятҳои ҷараёнҳои ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой равона шудааст. Тағйирёбии носозгор ва ноҳамоҳанги равобити иқтисодӣ, махсусан дар бахшҳои тиҷорат ва сармоягузорӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой, тақозои таҳлили махсус дорад. Аз ин рӯ, муаллиф ба аҳаммияти омилҳои институтсионалӣ ҳамчун воситаҳои самараноки ҳалли мушкилоти дуҷониба ишора намуда, пешниҳод мекунад, ки дар ҷараёни ташаккули ин гуна ҳамкорӣ бояд омилҳо ва манфиатҳои воқеӣ ва объективӣ ба таври ҳамаҷониба ба инобат гирифта шаванд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Рисолаи диссертатсионӣ дар тӯли солҳои 2022-2024 дар кафедраи

«Иқтисодиёти ҷаҳони»-ии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот аз он корҳои илмию тадқиқотии олимони ватаниву хориҷӣ бармеоянд, ки масъалаҳои инкишоф ва тараққии алоқаҳои тиҷоратию сармоягузориро дар миқёси макрорегиони Осиёи Марказӣ, инчунин дар байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ солҳои охир ба табъ расидаанд ва инчунин маводҳои ҷамъомадҳои илмӣ, назариявӣ ва методологӣ ва ҳамзамон, натоиҷи корҳои илмии дар Тоҷикистон ва дигар давлатҳои пасошуравӣ – Чин, Ветнам, ки ба муносибатҳои байналхалқии иқтисодӣ бахшида шудаанд, дарбар мегиранд. Дар ин рисола ҷиҳатҳои консептуалии тамоюлҳои мухталифи алоқаҳои тиҷоратию сармоягузорӣ ҳамчун асоси таҳқиқот қабул шуда, хусусан ба дигаргуниҳои институтсионалие, ки робитаҳои иқтисодии байни Тоҷикистону Хитойро дарбар мегиранд дар доираи дигаргуниҳои куллии рушди иқтисоди ҷаҳонӣ мавриди таваҷҷуҳ гаштаанд. Ҳадаф ва вазифаҳои дар назди диссертант гузошташуда талаб менамуданд, ки як қатор методҳои мухталифи тадқиқоти илмӣ аз қабили индуксия ва дедуксия, методи системавию таркибӣ, таҳлили эконометрикӣ, усули экспертиву таҳлилӣ, иқтисодиву риёзӣ, абстраксияи илмӣ ва ғайраҳо истифода гарданд.

Сарчашмаи маълумотро ҳисоботҳои солонаи Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуҷҷатҳои қонунгузорӣ, қарорҳо ва дигар фармоишҳои созмонҳои ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Рисолаи диссертатсионӣ дар пояи кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонии факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар солҳои 2022-2024 иҷро гардидааст.

Навгонии илмии таҳқиқот. Дар таҳлили амиқи заминаҳои назариявӣ ва методологӣ барои омӯзиши ҳамкориҳои иқтисодию сармоягузорӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой, хусусан дар сатҳи ҳамкориҳои саноатӣ дар шароити тағйирёбии муҳити геоиқтисодии ҷаҳонӣ инъикос ёфтаанд. Дар доираи чунин таҳлил, муаллиф маҷмуи пешниҳодҳои илмӣ-назариявӣ ва

методологиро пешниҳод намудааст, ки дорои ҷиҳатҳои муҳими таҳлилӣ ва навоварии илмӣ мебошанд:

1. Заминаҳои назариявӣ ва консептуалии густариши ҳамкориҳои иқтисодӣ ва сармоягузорӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой дар заминаи таҳлили илмӣ асоснок карда шудаанд. Дар раванди таҳқиқ, хулоса бароварда шудааст, ки сиёсати иқтисоди хориҷии Хитой хусусияти неолибералӣ дошта, ба принсипҳои “тиҷорати озод” такя мекунад. Ин ҳолат зарурати ворид намудани тағйироти ҷиддӣ ба механизмҳои ҳамкориҳои зикршударо тақозо менамояд. Муайян гардидааст, ки дар шароити муосир ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва сармоягузории ду кишвар бештар ифодагари манфиатҳои геосиёсии Хитой мебошанд. Аз ин ҷост, ки ниёз ба бознигарии равобити мазкур бо дарназардошти манфиатҳо ва эҳтиёҷоти ҳарду ҷониб ба миён меояд;

2. Дар раванди таҳқиқ муайян шудааст, ки миёни робитаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ҳамгироии мустақим вуҷуд дорад. Яке аз мушкилоти калидӣ – набудани мувозинати воқеӣ дар ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва иқтисодии ду кишвар мебошад. Ин масъала, бахусус, дар соҳаи муносибати воридот ва содирот намоён аст, ки дар Тоҷикистон бо хусусиятҳои хоси иқтисодӣ инъикоси ёфтааст. Натиҷаҳои таҳлил собит намуданд, ки ҳатто кишварҳое, ки дар муносибатҳои тиҷоратӣ бо Хитой тавозуни мусбат доранд, аз мувозинати комил дур мондаанд, зеро одироти онҳо бештар ба ашёи хом нигаронида шудааст. Бинобар ин, кишварҳо, аз ҷумла Тоҷикистон, бояд на танҳо ба кам кардани фарқиятҳои ҳаҷмии савдо, балки ба тағйир додани сохтор ва таносуби таркибии он талош намоянд. Илова бар ин, зарур аст, ки хавфҳои эҳтимолии иқтисодӣ, ки метавонад дар ҷараёни ҳамкорӣ бо Хитой ба миён ояд, зери назорати ҷиддӣ ва дар чорчӯби меъёрҳои қабулшуда қарор дошта бошанд;

3. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ собит намуд, ки бо афзоиши равандҳои ҳамгироии иқтисодӣ, зарурати тавсеаи ҳамкориҳои сармоягузорӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой тавассути истифодаи моделҳои гуногуни ҳамкорӣ ба миён меояд. Гуфтугӯҳои дуҷониба ва чандҷониба доир ба равандҳои ҳамгироӣ бояд бо такя ба

манфиатҳои муштарак ва ҳамоҳангшуда сурат гиранд. Мувофиқи таҳлилҳои гузаронидашуда рушди робитаҳои иқтисодию сармоягузорӣ дар байни Тоҷикистону Хитой аз омӯзиши инфрасохтори нақлиётӣ, инфрасохтори руйи роҳӣ, логистика, бандарҳои хушк вобастагии калон доранд. Зимни тавсеаи ин ҳамкорӣ, монеаҳои ҳамгироии иқтисодӣ дар сатҳи минтақавӣ низ бештар эҳсос мегарданд. Бо дарназардошти ин, муаллиф талош намудааст роҳҳои муносибро барои таҳкими робитаҳои иқтисодию тиҷоратии миёни ду кишвар пешниҳод намояд. Таъкид мегардад, ки ин равандҳо асосан бо такмил ва рушди сохторҳои марбут ба истеҳсолот, воридот ва содирот амалӣ мешаванд;

4. Муайян шудааст, ки ояндаи рушдёбии ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва сармоягузории байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой ба татбиқи самараноки барномаҳои иқтисодии мавҷуда вобастагии зич дорад. Аз дидгоҳи муаллиф, ҳар ду давлат бояд шабакаҳои логистикиро дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ ба таври самаранок ташкил намоянд. Пешрафти воқеии ин равобит танҳо дар ҳолате имконпазир мегардад, ки агар иқтисодҳои миллии онҳо ба тағйироти ҷиддии сохторӣ дучор шаванд. Дар ин раванд, зарур аст, ки таваҷҷуҳи бештар ба манфиати содиркунандагони ашёи хом равона гардад, бо ҳадафи он ки тадриҷан ҳаҷми содироти ашёи хом коҳиш ёбад ва ба ҷойи он содироти маҳсулоти коркардшуда ва боарзиш афзоиш ёбад;

5. Дар ҷараёни таҳлили илмӣ муайян гардид, ки байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой имкониятҳои васеи ҳамгироии савдо ва ҳамкориҳои истеҳсолӣ мавҷуданд. Ин захираҳоро метавон бо истифода аз таҷрибаи таърихии ҳамкориҳои иқтисодии давлатҳои сотсиалистӣ дар чорчӯби Шурои ёрии иқтисодии байниҳамдигарӣ, ки то замони фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ амал мекард, фаъол гардонид. Он модел ба принсипҳои махсусгардонии истеҳсолот ва тақсимоти функсионалии фаъолияти иқтисодӣ байни кишварҳо асос ёфта буд. Маҳз чунин усули ҳамкорӣ метавонад дар шароити тағйироти сохтории иқтисодӣ ба коҳиш додани ихтилофоти мавҷуда мусоидат намояд;

6. Дар натиҷаи таҳлили амиқи илмӣ, самтҳои афзалиятноки рушди ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва сармоягузории байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой муайян ва асоснок карда шудаанд. Илман собит карда шудааст, ки пешрафти устувори ин равобит ба таҷдиди назар дар принсипҳо ва консепсияҳои ҳамкории иқтисоди хориҷии кишварҳо, инчунин ба коҳиш додани таъсири манфиатҳои геосиёсии Хитой дар ин раванд, вобастагии амиқ дорад. Ҳамин тавр, тадбиқи истифодаи механизми самараноки моделҳои шарикӣ миёни бахши давлатӣ ва хусусӣ аҳамияти хос дорад, зеро онҳо метавонанд ҳамчун василаи таъмини манфиатҳои мутақобилан судманд хизмат намоянд. Мувофиқи ҷустуҷӯҳои илмӣ ҳамгироии иқтисодии Тоҷикистону Хитой бояд дар тахти таъсири омилҳои мухталифи инноватсионӣ, амалӣ гардонидани технологияҳои замонавии рақамӣ ҳамчун объектҳои муҳимтарини ҳамкорӣ роҳандозӣ гарданд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда: Ба ҳимоя нуқтаҳои зерин пешниҳод мегарданд:

–таҳқиқи амиқи принсипҳои назариявӣ ва методологӣ, ки заминаи рушди устувори мутавозинии ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистон ва Хитойро ташкил медиҳанд, мавриди таҳлил ва асоснокқунӣ қарор гирифтаанд;

–бо усули таҳлилу тарҳрезии нуқтаҳои назари илмӣ вазъи мавҷудаи равобити иқтисодӣ, зарурати гузариш ба модели самараноки (интенсивии) ҳамкории дуҷониба байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ илман собит карда шуд;

–мушкилоту маҳдудиятҳо дар рушди ҳамкориҳои дуҷониба дар бахши муносибатҳои тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ ба таври возеҳу равшан асоснок карда шуда, бо такя ба таҷрибаи амалӣ ва нуқтаҳои назари илмӣ механизмҳои ҳалли ин мушкилоту маҳдудиятҳо пешниҳод гардидаанд.

–зарурати густариши ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ бо назардошти тамоюли рушди босуръат дар самти муносибатҳои тиҷоративу сармоягузорӣ исботи илмии худро ёфтааст.

–имкониятҳои рушди ҳамкориҳои тиҷоратию сармоягузорӣ байни Тоҷикистону Хитой мушаххас гардида,

роҳҳои таҳкими он дар сатҳи нишондиҳандаҳои нав ва рақобатпазир муайян гардидааст.

–самтҳои муҳими калидӣ ва афзалиятноки рушди ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой бо дарназардошти манфиатҳои дуҷониба таҳлил ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок гардида, пешниҳодҳо ҷиҳати роҳҳои такмилдиҳии баъзе аз ҷузъиётҳои онҳо оварда шуданд.

Аҳаммияти назариявии диссертатсия дар таҳқиқ ва асоснок намудани ақидаҳои назариявӣ ва методии дигаргунсозиҳои қатъии робитаҳои тиҷоратию сармоягузорӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ ифода меёбад. Маводҳо ва натиҷаҳои таҳқиқот барои боз ҳам аниқтар фаҳмидани зарурияти баланд бардоштани самаранокии чунин робитаҳо шароити мусоид фароҳам меоранд. Ҷиҳати боз ҳам аниқ сохтани масоили мазкур маълумотҳои дар диссертатсия таҳқиқшударо метавон дар раванди таълимӣ оид ба дарсҳои “Назарияи иқтисод” ва “Муносибатҳои байналхалқии иқтисодӣ” мавриди истифода қарор дод.

Аҳаммияти амалии диссертатсия дар хулосаю пешниҳодҳое, ки аз таҳқиқоти диссертатсионии мазкур бармеоянд, инъикос шуда, онҳо ҳамчун воситаи муҳим дар самти ташкил додани сиёсати берунии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ бо мақсади боз ҳам тезонидани суръати чунин робитаҳо ва баланд бардоштани самаранокии онҳо истифода хоҳанд гардид.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот аз ба ҳам пайвасти усулҳои исботгардидаи илмӣ-назариявие иборат мебошанд, ки дар раванди таҳқиқот истифода шуда, аниқии иттилоот, таҳлили илмӣ-оморӣ, назариявӣ, эконометрӣ ва дақиқии натоиҷи коркард ва интишорот, инчунин кифоягии ҳаҷми иттилооти таҳлилгардида тасдиқ мегардад. Хулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳои диссертант дар асоси омӯзиши комёбиҳои навтарини илми иқтисод ва гирифтани натоиҷи хусусиятҳои назаривӣ ва амалидошта пешниҳод гардидаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои кормандони илм аз рӯйи ихтисоси 08.00.13 –

Иқтисодиёти ҷаҳонӣ мутобиқ мебошад: III.5. – “Равандҳои ҳамгироӣ дар минтақаҳои рушдёфта ва рӯ ба рушд ниҳодаи хоҷагии ҷаҳонӣ, қонуниятҳои рушди ин равандҳо, баҳоиояндаи ҳамгироии иттиҳодияҳои гуногуни тиҷоратию иқтисодӣ ва, аз ҷумла, ҳамгироии иқтисодии Авруосиё”; III.11. – “Механизмҳои танзими тиҷорати байналмилалӣ”; III.18. – “Стратегияҳои муосири бозорӣ ва нақши онҳо дар инкишофи мубодилаи байналмилалӣ. Ҷанбаҳои методии рақобатпазирии байналмилалӣ”; III.22. – “Инкишофи ифрасохтори байналмилалии нақлиётӣ ва телекоммуникатсияҳо, нақши онҳо дар байналмилалишавии робитаҳои хоҷагии ҷаҳонӣ”; III.25. – “Иқтисоди миллии кишварҳои алоҳида дар низоми робитаҳои хоҷагии ҷаҳонӣ: проблемаҳои муносибсозии ҳамкорӣ ва таъмини манфиатҳои иқтисоди миллӣ. Таззодҳои байналмилалии иқтисодӣ, сабабҳо ва равишҳои ҳалли онҳо”.

Саҳми шахсии довталаб. Муаллиф дар мукаммал гардидани назарияи самаранокии муносибатҳои сармоягузории байнисарҳадӣ саҳми назаррас гузоштааст. Дар асоси таҳқиқи вазъи гузашта ва имрӯзаи робитаҳои тиҷоратию сармоягузорӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ муаллиф ба хулосае омадааст, ки чунин робитаҳо чандон мукаммал нестанд ва аз назари манфиатҳои кишвар устувории рушди иқтисодро таъмин карда наметавонанд. Чунин хулосабарорӣ дар таърихи омӯзиши алоқаҳои навтарини байни ду ҷониб муҳим мебошад ва новобаста ба баъзе ноқисиҳо сазовори муҳокимаи сохторҳои баланди давлатӣ шуда метавонад. Муаллиф оид ба беҳбудии вазъият ва хусусан, суботкорона амалӣ гардонидани тағйироти қатъӣ ва ба вуҷуд овардани мақоми нави иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон хулоса ва таклифҳои шахсиро пешниҳод намудааст. Амалӣ гардонидани чунин хулосаю таклифҳо бидуни шубҳа, ба боло рафтан сатҳи ҳамкориҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мадад хоҳад кард.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Нуқтаҳои асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конфронсҳои байналмилалии илмию амалӣ ва илмию назариявӣ, инчунин дар мизҳои мудаввар мавриди муҳокима қарор гирифтаанд. Инчунин, маърузаҳои илмии муаллиф дар семинарҳои илмӣ ва конфронсҳои олимону омӯзгорони Донишгоҳи миллии

Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар солҳои 2022-2024 баррасӣ шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Аз рӯйи мавзуи диссертатсия 5- мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмии аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда нашр шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, хулосаю пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда, 178 саҳифаи матни асосӣ, 12 ҷадвал ва 5 диаграмма иборат мебошад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Муқаддимаи диссертатсия ба мубрамият, ҳадаф, вазифаҳо, объект, мавзуъ ва фарзияи таҳқиқот, асосҳои назариявию ва методологии он, сарчашмаи маълумотҳо ва пойгоҳи таҳқиқот, навгониҳои илмӣ ва нуктаҳои ҳимояшавандаи диссертатсия, аҳамияти назариявӣ ва амалии кории илмӣ, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳон он, саҳми шахсии довталаб, интишори натиҷаҳои таҳқиқот, сохт ва ҳами диссертатсия бахшида шудааст.

Дар боби аввал "Ҷанбаҳои назариявии таҳқиқоти ҳамкориҳои иқтисодӣ дар шароити дигаргуниҳои геоиқтисодӣ" равишҳои назариявӣ нисбат ба таҳқиқи ҳамкориҳои иқтисодии байналмилалӣ, равандҳои асосии ҳамкориҳои тиҷоратию сармоягузорӣ дар миқёси ҷаҳонӣ, инчунин таъсири вазъи имрӯзаи геоиқтисодӣ ба робитаҳои иқтисодӣ байни давлатӣ акси худро инъикос ёфтаанд.

Муаллиф ба масъалаҳои назариявӣ ва ҷиҳатҳои таърихии рушди муносибатҳои иқтисодӣ-байналхалқӣ таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намудааст ва доир ба ҳамаи омилҳое, ки ба чунин робитаҳо таъсири ҷиддӣ мерасонанд, диққати махсус додааст. Ин ҷо сухан ҳам дар бораи таъсири мусбат ва ҳам таъсири манфии омилҳо меравад. Муаллиф ба он ақида аст, ки робитаҳои болономбурда дар миқёси макроминтақаҳои ҷаҳон бо сабабҳои гуногун нобаробар рушд кардаанд. Рушди нобаробар на танҳо дар таҳти таъсири омилҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, балки бештар таҳти таъсири омилҳои сиёсӣ ба вуҷӯъ пайвастаанд. Ба масоили рушди нобаробари иқтисодӣ-

иҷтимоии дар давлатҳо ва макроминтақаҳои ҷаҳон ҳанӯз дар давраи Шуравӣ таваҷҷӯҳи зиёди илмӣ зоҳир карда мешуд. Ҳатто дар Тоҷикистон як қатор олимоне буданд, ки фаъолияти илмиашон ба масоили нобаробарии рушди иҷтимоӣ-иқтисодии давлат ва минтақаҳо бахшида шуда буд (Ҳ.Азамқулов, С.Салбиев, Зарипов, Давлатов, Д.Қодиров, Зиёев ва ғайра). Ақидаи асосии ҳам олимони Шуравӣ ва ҳам пасошуравӣ оиди омилҳои асосии рушди нобаробари байни давлатҳо дар он аст, ки ба сифати омилҳои асосӣ онҳо рушди системаи умумиҷаҳонии мустамликадорӣ ва муносибатҳои империалистиро эътироф мекунанд, ки дар натиҷаи амалӣ гардонидани чунин муносибатҳо иқтисоди ҷаҳон ба ду гурӯҳ тақсим мешавад:

1. гурӯҳи давлатҳое, ки дар онҳо сатҳи коркарди маҳсулот баланд аст ва дар бозори ҷаҳон ин давлатҳои ба фурӯши маҳсулоти тайёр шурӯъ меварзанд;
2. гурӯҳи давлатҳое, ки танҳо ба истеҳсол ва содироти ашёи хом ва ё нимтайёр машғуланд.

Таҷрибаи беш аз 200 солаи чунин муносибатҳо нишон медиҳанд, ки нархи маводи тайёр, ё сатҳи баланди коркарддошта нисбат ба нархи ашёи хом дар бозори ҷаҳонӣ хеле тезтар меафзояд ва дар натиҷа ҷаҳон ба давлатҳои муттараққӣ ва қафомонда тақсим мешавад.

Таърихан ба ҳамкориҳои иқтисодии байналмилалӣ як қатор олимони иқтисодшиноси машҳури ҷаҳон аз қабили А.Рикардо, Э.Хекшер, Б.Олин, П.Кругман ва Ҷ.Бхагвати машғул шудаанд, ки таълимоташон манфиати давлатҳои пешқадами ҷаҳониро инъикос менамояд. Онҳо ба таври системавӣ асоснок менамоянд, ки ҳамкории байнидавлатии иқтисодӣ на танҳо оптимизатсияи тақсимоти захираҳо ва афзоиши самараноки истеҳсол, балки ба такмил ва ҳамоҳангсозии сохторҳои иқтисодии миллӣ низ мусоидат менамояд. Ин бобат ду назария, ки яке ба аввали асри 19 ва дигаре ба асри XX тааллуқ доштанд, дар илми иқтисод мавқеи калон пайдо намуданд. Яке назарияи бартариҳои муқоисавии Д.Рикардо ва дигаре назарияи тиҷорати байналмилалии Хекшер-Олин мебошад. Таҳлили ҷуқури ин ду таълимот нишон медиҳад, ки яке манфиати давлатҳои мустамликадори асрҳои

18-19-ро инъикос менамуд ва дигаре манфиатҳои давлатҳои муттараққии капиталистиро дар пеши назар медошт.

Назарияи афзалияти нисбӣ, мукофоти захираҳо ва моделҳои иқтисоди миқёспазир имкон медиҳанд равандҳои тағйирёбандаи иқтисодии минтақаҳои Осиёи Марказиро дар контексти равандҳои глобалӣ таҳлил ва арзёбӣ карда шаванд. Инро аз ҷадвали дар поён овардашуда дидан мумкин аст:

Ҷадвали 1. - Низоми ҳамоҳангсозии равандҳои тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ

Сатҳ	Субъект	Мақсад	Самт
Макросатҳ	Давлат	Расондани манфиатҳои кишвар ба сатҳи беҳтарин ва максималӣ	Соҳаҳои биотехнология, истеҳсоли доруворӣ, тибби муосир ва нигоҳубини саломатӣ, металлургия, саноати коркарди чӯб, комплекси агросаноатӣ, саноати химия ва нефтехимия, инфрасохтори иқтисодӣ, энергетика, истеҳсоли воситаҳои нақлиёт, комплекси телекоммуникатсионӣ, экологияи саноатӣ ва бахшҳои дигари марбут.
Микросатҳ	Корхона (ШФМ)	Ташаккул ва пешрафти шабакаҳои истеҳсолӣ ва фурӯш дар сатҳи байналмилалӣ бо мақсади ба даст овардани даромади назаррас	
Сатҳи фавқулмиллӣ	Иттиҳодияҳои байналхалқии интегратсионии иқтисодӣ	Муҳайё кардани шароити устувори амнияти иқтисодӣ барои ҳамаи иштирокчиён ва кафолат додани иҷрои манфиатҳои иқтисодии онҳо	

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки дар ҳолати Тоҷикистон, ки иқтисоди он хусусиятҳои иқтисоди хурд ва вобастагӣ аз воридотро дорад, татбиқи механизми ҳамгирои иқтисодӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ, бахусус аз ҳисоби ҳамкориҳои стратегӣ бо Чин тавассути ташаббусҳои глобалии “Як камарбанд – як роҳ”, аҳамияти ҷиддӣ касб намудааст. Дар ин замина, ҷараёнҳои сармоягузории мустақими хориҷӣ, ки то соли 2023 ҳиссаи зиёда аз 40%-и сармоягузориҳои хориҷии умумиро ташкил додаанд, аксаран ба соҳаҳои энергетика, саноати истихроҷи маъдан, сохтмони инфрасохтори стратегӣ ва минтақаҳои озоди иқтисодӣ равона шудаанд. Ҳамзамон,

таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки мавқеи геостретегии Тоҷикистон ҳамчун кишвари транзитӣ, имкониятҳои иловагӣ барои тавсеаи тиҷорат ва нақлиёт дар паҳнои долонҳои байналмилалӣ, аз ҷумла CASA-1000 ва роҳҳои пайвастшавандани Тоҷикистон – Чин – Покистонро фароҳам овардааст.

Дар ин радиф, зарурати таҳияи механизми мукаммали ҳамоҳангсозии сиёсатҳои иқтисодӣ бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ, принсипҳои суботи макроиқтисодӣ ва талаботи бозори ҷаҳони, ҳамчун масъалаи муҳими стратегӣ зуҳур мекунад. Ҳамкории иқтисодӣ ва тиҷоратии Тоҷикистон дар ин шароити муосир бояд на тнҳо бар асоси принсипи афзалияти захиравӣ, балки тавассути истифодаи самараноки дипломатияи иқтисодӣ, рушди логистикаи минтақавӣ ва афзоиши иқтидорҳои содиротӣ роҳандозӣ гардад. Ин, ба навбати худ, талаб менамояд, ки низоми идоракунии давлатӣ дар бахши ҳамкориҳои иқтисодӣ, тавассути истифодаи механизмҳои таҳлилӣ, таъсир ва мониторинги сиёсати иқтисодӣ, такмил дода шавад.

Дар маҷмӯъ, таҳкими ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва иқтисодии Тоҷикистон дар фазои геоиқтисодии муосир ҳамчун заминаи таҳкими амнияти иқтисодӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ ва густариши робитаҳои мутақобилан судманд бо кишварҳои хориҷӣ арзёбӣ мегардад. Бо ин васила, масъалаи таҳияи модели миллии ҳамкории иқтисодӣ дар асоси хусусиятҳои геоиқтисодӣ, иқтидорҳои дохилӣ ва имкониятҳои глобалӣ, аҳамияти афзоянда пайдо мекунад ва ҳамчун самти афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ пешниҳод мегардад.

Геоиқтисодиёт як усули нав дар фаҳмиши равандҳои ҷаҳонӣ ва таъсис додани фазои геоиқтисодии байналмилалӣ аст, ки онро метавон бо як низоми сохторӣ тавсиф намуд, ки ҷузъҳои он чунинанд:

а) дар фазои геоиқтисодӣ ҷойгиршавии мавқеи афзалиятнок ба назар мерасад, ки дар он робитаҳои иқтисодии хориҷӣ аз рӯйи модели сармоягузорӣ ва такрористеҳсолкунӣ сохта шудаанд;

б) дар системаи муосири хоҷагии ҷаҳонӣ занҷирҳои такрористеҳсолии байналмилалӣ (САИ) нақши асосиро

мебозанд, ки онҳо сарҳадҳои иқтисодии низомҳои минтақавӣ ва миллӣ, ки бар асоси иқтисод қарор доранд (на маъмурӣ), ташкил медиҳанд — ин нуқтаи асосии методологии геоиқтисодиёт мебошад.

Ҳар қадаре, ки мо дар бораи тарҳи нави ҷаҳон ҳарф занем, манбаи ҳама гуна истеҳсолот захираҳо мебошанд. Аз ин рӯ, барои сохтани модел ва механизми ҳамкории геоиқтисодӣ дар доираи СҲШ ба ҷанбаи захиравии масъалаи баррасишаванда, яъне байналмилалигардонии захираҳо диққати махсус додан лозим аст. Консепсияи муаллифӣ дар бораи байналмилалгардонии захираҳо асосан ба муттаҳидсозии захираҳое нигаронида шудааст, ки дар хориҷ аз кишварҳои аслӣ қарор доранд ва дар асоси созишномаҳои тарафайн барои ҳаллу фасли мушкилоти миллии онҳо истифода мешаванд. Ин муттаҳидшавӣ, ки ҳамчун ҳамгироии геоиқтисодӣ маъруф аст, бо муқаррароти методологӣ таҳким меёбад, ки ба ҳамаи навъҳои захираҳо дахл доранд ва хусусиятҳои онҳоро тавассути пайвандҳои сармоягузорӣ ва равандҳои такрористеҳсолӣ муайян мекунанд.

1. Дар замони муосир иқтисодиёт ба истеҳсоли намудҳои наву гуногуни маҳсулот, аз ҷумла молҳое, ки ҳамчун объект ё барнома дар лоиҳаҳои тиҷорати ҷаҳонӣ сохта мешаванд, гузашт кардааст. Тавлиди ин молҳо фақат дар занҷирҳои тавлиди дарозмуддат имконпазир аст, ки захираҳои гуногуни ҷаҳонӣ дар онҳо истифода мешаванд. Ин бо шаклҳои кӯтоҳи занҷири истеҳсол, ки дар доираи иқтисоди миллӣ амал мекунанд ва аз тақсимоти байналмилалии меҳнат таъсир мегиранд, фарқ мекунад.

2. Муттаҳидсозии захираҳо дар муҳити занҷирҳои такрористеҳсоли байналмилалӣ заминаи беҳтар намудани рақобатпазирӣ ба шумор меравад.

3. Рушди инноватсионӣ асосан аз сатҳи табдили захираҳо ва дараҷаи пайвастшавии онҳо дар занҷири сармоягузорӣ ва истеҳсолӣ, ки ҳамчун «занҷири СТ» маъруф аст, вобаста аст. Захираҳо бояд на танҳо бо навъҳояшон, балки бо асоси сатҳи технологӣ ва ҷойгиршавии онҳо дар ин ҳуҷраи технологӣ (аз сатҳи содда то метатехнологӣ) тасниф карда шаванд.

4. Ҷаҳонишавӣ имкон медиҳад, ки самти ашёи хом дар иқтисоди миллӣ ба шакли рақобатпазир ва ҳамгиро дар низоми технологияи ашёи хом табдил ёбад.

5. Маънои истилоҳи “интегратсияи захираҳо” дар системаи «integration into» ин аст, ки ширкатҳо ва субъектҳои комилҳуқуқи занҷири истеҳсол ба он ворид мешаванд. Принсипи асосии ҳамкории геоиқтисодии субъектҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, махсусан дар истифодаи захираҳо, принсипи ҳамкории муштарак — истеҳсол ва фурӯши якҷоя мебошад, ки ин худро дар зерпринсипҳои зерин нишон медиҳад:

– эътирофи арзиши тамоми захираҳои воридшуда ба занҷир;

– иштироки баробарҳуқуқ дар тақсими даромадҳои умумии ҷаҳонӣ.

Парадигмаи пешниҳодшудаи геоиқтисодии ҳамгироии захираҳо дар асоси муттаҳидсозии захираҳои миллӣ ва байналмилалӣ бо созишномаҳои тарафайн барои ҳалли масъалаҳои миллӣ равона шудааст ва барои ҳар як иштироккунанда имконияти дастёбӣ ба таъсири стратегиро фароҳам меорад. Хусусияти дигари геоиқтисодиёт, ки табиати иқтисодии ҳамгироии сармоягузорӣ ва такрористеҳсолкуниро шарҳ медиҳад, фаромарзӣ аст. Табиати ҷаҳонишавии иқтисоди ҷаҳонӣ дар мавҷудияти ҷараёнҳои фаромарзӣ зоҳир мешавад. Фаҳмиши табиати глобалии ин ҷараёнҳо маънои пешгӯии траекторияи онҳо ва тайёр кардани «истеҳлокҳо» барои ҳамвор кардани унсурҳоро дорад. Ин марҳилаи аввали донистани ҷараёнҳои трансмарзӣ аст ва марҳилаи дуюм пайвастани низомҳои миллии худро ба ин ҷараёнҳои трансмарзӣ бо мақсади ба даст овардани таъсири стратегӣ (даромади ҷаҳонӣ) пешбинӣ мекунад.

Фаромарзӣ дар шароити модели геоиқтисодии робитаҳои иқтисодии хориҷӣ мафҳуми мураккабест, ки моҳияти он табиати иқтисодии ҳамгироии сармоягузорӣ ва такрористеҳсолиро дар доираи тақсимоти ҷамъиятии меҳнат шарҳ медиҳад:

— ҳамбастагӣ, ҳамбастагии диффузии модулҳо (ва дигар сохторҳо) дар марзи қисмҳои байналмиллалигардондашуда, ки ба низомҳои гуногуни иқтисодӣ мансубанд, онҳоро ба сохторҳои ягонагии монолитии низоми САИ табдил медиҳанд;

— ҳамзамон, мансубияти такрористеҳсолкунӣ ба занҷирҳо ва маҳсулоти тайёри дар доираи он истеҳсолшуда ба кишварҳои гуногун;

— мансубияти як унсур ба кишварҳои гуногун вобаста ба мундариҷаи хусусиятҳои ба он хосбуда.

Ин равишро метавон ҳамчун асоси методологии муайян кардани пайванди (модули) ҳамкорӣ дар тамоми занҷири дарозшудаи такрористеҳсолӣ, ки тавозуни максималии манфиатҳои иштирокчиёни онро таъмин мекунад, ҳамчун дастгоҳи методологии мувофиқ барои қабули қарори стратегӣ дар қисми ҷамъоварии интегратсионӣ баррасӣ кард.

Чунин модел бояд бо он ҳадафҳое, ки дар ҳуҷҷати Стратегии рушди Тоҷикистон мушаххас гардидаанд, мувофиқат дошта бошад. Ин ҷо сухан дар бораи ҳадафҳои зерин меравад:

1. истифода бурдани бозори ҷаҳонӣ ва бозорҳои минтақавӣ, низоми муосири тиҷорати байналхалқӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ барои тезонидани суръати рушди иқтисодии Тоҷикистон;

2. амалӣ гардонидани дигаргуниҳо оид ба тақсим ва азнавтақсимкунии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, ки боиси афзоиши босуръати самаранокии иқтисодӣ ва иҷтимоии суръатҳои рушд мегарданд;

3. истифодаи робитаҳои иқтисодии байналхалқии ҷумҳурӣ барои расидан ба ҳадафҳои аз байн бурдани камбизоатӣ, то ба сатҳи нормативӣ баланд бардоштани сатҳи шуурнокии мардум ва коста намудани бекорӣ, таъмини суръатҳои баландтари рушди иқтисодии он минтақаҳое, ки ҳоло нишондиҳандаи пасти ҳаллу фасли масоили иҷтимоию иқтисодӣ доранд;

4. пойдор намудани сатҳи оқилонаи истеъмол ва зисти аҳолӣ.

5. Ҳамкории байналмилалии иқтисодӣ аз раванди рушди робитаҳои гуногуни устувори иқтисодӣ байни иқтисоди миллии кишварҳои алоҳида, гурӯҳҳои кишварҳо ва субъектҳои дахлдори хоҷагидорӣ иборат мебошад. Он шакли махсуси фаъолият аст, ки ба тақсимоти байналмилалии меҳнат асос ёфтааст. Ҳамкории байналмилалии иқтисодӣ тавассути мубодилаи фаъол миёни кишварҳо амалӣ мешаванд, ки дар он сохторҳое чун ширкатҳо, корхонаҳо ва созмонҳои

истеҳсолкунандаи молу хизматрасонӣ ширкат меварзанд. Ин ҳамкорӣ дар шакли робитаҳои тиҷорати хориҷӣ, табодули илмӣ-техникӣ, ҳамкориҳои истеҳсолӣ, ҷалби сармоя, муносибатҳои асъорӣ ва молиявию қарзӣ, мубодилаи иттилоот ва ҷараёни интиқоли қувваи корӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ифода меёбад.

6. Ҳамкории байналмилалии иқтисодӣ табиати объективӣ дошта, аз раванди тақсимоти меҳнат, тахассуси байналмилалии истеҳсолот ва байналмилалигардонии ҳаёти хоҷагидорӣ бармеояд. Ташаккул ва рушди ҳамкории байналмилалии иқтисодӣ бо тақвияти робита ва вобастагии байниҳамдигарии иқтисоди кишварҳои алоҳида муайян карда мешавад. Ҳамкории байналмилалии иқтисодӣ ва рушди тақсимоти байналмилалии меҳнат аз омилҳои табиӣ (табиӣ, ҷуғрофӣ, демографӣ ва ғайра) ва бадастомада (истеҳсолӣ, технологӣ), инчунин шароитҳои иҷтимоӣ, этникӣ, сиёсӣ ва ахлоқӣ-ҳуқуқӣ вобастагӣ дорад. Имкониятҳо, дурнамо ва нақши ҳамкории байналмилалии иқтисодӣ, аҳаммият, таносуби шаклҳо ва самтҳои асосии онҳо ба амиқ шудани тақсимоти байналмилалии меҳнат, гузариш ба намудҳои олии он мусоидат мекунанд. Намуди умумии тақсимоти байналмилалии меҳнат мубодилаи байналмилалии байнисоҳавӣ, аз ҷумла молҳои соҳаҳои истихроҷ ва коркарди кишварҳоро низ фаро мегирад. Тақсимоти хусусии меҳнат ба рушд ва бартарии савдои байналмилалии маҳсулоти тайёри соҳаҳо ва истеҳсолоти гуногун, аз ҷумла дар дохили соҳа оварда мерасонад.

Дар боби дуюм “Вазъи кунунии ҳамкориҳои иқтисодӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии халқии Хитой” динамикаи гардиши мол ва сохтори содироту воридот байни Тоҷикистону Хитой, афзоиши сармоягузории Хитой ба Тоҷикистон бо назардошти миқёс, таркиб, самтҳо ва суръатҳои афзоиш, инчунин омилҳои асосии таъсиркунанда ба муносибатҳои тиҷоратию сармоягузории байни Тоҷикистону Хитой иброз гардидаанд.

Диссертант қайд менамояд, ки дар шароити ҷаҳонишавии босуръат ва ташаккули тағйирот густурда дар сохтори иқтисодии кишварҳо, ҳамкориҳои тиҷоратӣ-сармоягузории байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии халқии Хитой на танҳо дар ҳаҷми савдо,

балки дар навгониҳои сохторӣ, сиёсии стратегӣ ва доираи меъёрӣ шакли муассири дорои хусусиятҳои микдорӣ ва сифатӣ гардидааст.

Аз оғози баркарорсозии дипломатия дар соли 1992, муносибатҳои мустақими тиҷоратии Тоҷикистону Хитой дар соҳаҳои тиҷорат, нақлиёт, энергетика, маориф ва молия марҳилаи устувор ва босуръати рушдро аз сар гузаштааст. Агар соли 1992 ҳаҷми гардиши мол байни кишварҳо танҳо якчанд миллион долларро ташкид медод, то соли 2023 он беш аз 1,5 млрд. долл. расид. Ғайр аз ин, аз соли 2015 то 2023 гардиши мол миёни Тоҷикистон ва Хитой ба 89,5% зиёд гардидааст (диаграммаи 1.).

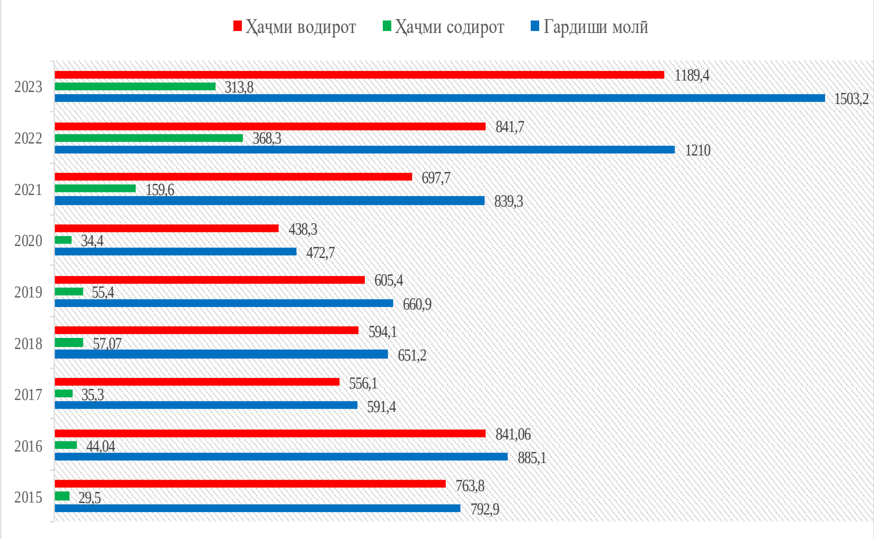

Диаграммаи 1. - Тамоюли гардиши молии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Халқии Хитой (бо млн. доллари ИМА)

Манбаъ: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2023/ Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024 – с. 316-326

Дар сохтори гардиши тиҷоратӣ дар соли 2023 гардиши молии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Халқии Хитой 1503,2 млн. доллари ИМА-ро ташкил дода, аз он 20,9% ҳаҷми содирот ва 79,1%-и дигар аз ҳаҷми воридот иборат мебошад. Ҳарчанд ҳиссаи содироти Тоҷикистон аз бозори умумии Хитой (12,3%) дар муқоиса тангтар аст, аммо маҳсулоти табиӣ – мисли алюминий, пахта ва металлҳои қиматбаҳо маркази он мебошанд. Дар муқоиса бо соли 2015, ҳаҷми гардиши тиҷоратии байни кишварҳои беш аз 90% афзудааст.

Дар диссертатсия дар баробари ин таҳқиқи бозори дохилии кишвар оварда шудааст, ки вобаста ба воридоти маҳсулот Ҷумҳурии Халқии Хитой мақоми худро дар бозори дохилии кишвар хеле мустаҳкам намудааст, ки ба ҳолати мазкур асосан осон будани дастрасии маҳсулотҳои Ҷумҳурии Халқии Хитой ба аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба далели арзонии онҳо сабаб гардидааст. Аз ин рӯ, бо баррасии сохтори воридотии кишвар маълум гардид, ки сол то сол ҳиссаи воридоти Ҷумҳурии Халқии Хитой ба Ҷумҳурии Тоҷикистон афзун гашта, (масалан, аз соли 2015 то соли 2023 55,7% афзуда, ба 1189,4 млн. доллари ИМА расидааст) таносуби он нисбат ба ҳаҷми воридоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳудуди муайян зиёд гардидааст

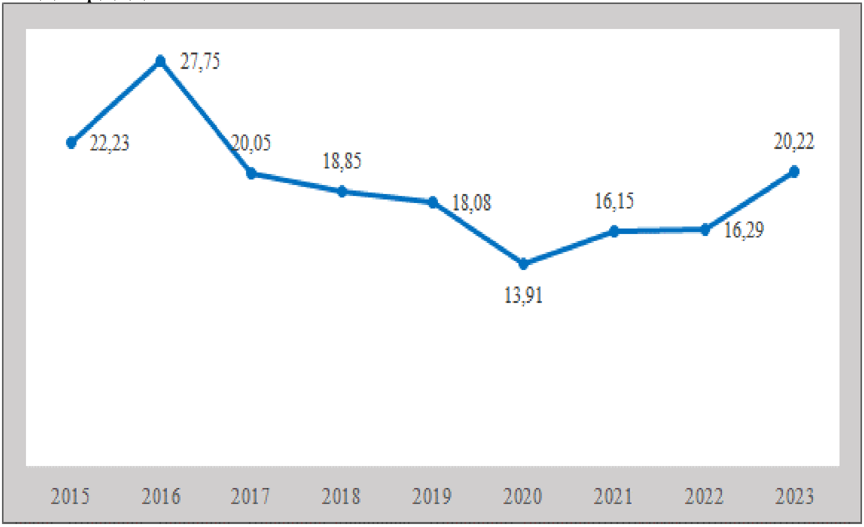

Диаграммаи 2. - Таносуби молҳои воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Ҷумҳурии Халқии Хитой (бо ҳисоби %)

Манбаъ: Таҳияи муаллиф

Диссертант қайд менамояд, ки дар бахши сармоягузорӣ, Хитой яке аз дурдахтариҳои асосии ҳолат кунунӣ арзёбӣ мешавад. Аз ҷадвали 2. бармеояд, ки соли 2023 он дар байни кишвраҳои сармоягузор ба Тоҷикистон бо 450,8 миллион доллар (16,1% аз умум) ҷойгоҳи дуюмро ишғол кард – аз он 31,8% сармоягузории мустақим ва 68,2% сармоягузориҳои ғайримустақимро ташкил додааст. Дар соли 2024 миқёси сармоягузории Хитой боз ҳам афзуда, ба 502,7 миллион доллари ИМА баробар гардид, ки ба 10,2% аз ҳаҷми умумӣ буд.

Ҷадвали 2. - Ҳаҷми воридоти сармоягузориҳо дар сатҳи мамлакатҳои шарик дар соли 2023
(бо ҳазор доллари ИМА)

	Ҳамагӣ:	аз ҷумла:		
		сармоягузорихои мустақим	сармоягузорихои ғайримустақим	сармоягузорихои дигар
1	2	3	4	5
Ҳаҷми умумии воридоти сармоягузориҳо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон	2783975,2	284076,9	122,6	2499775,7
Ҷумҳурии халқии Хитой	450796,9	143507,0	-	307290,0
Ҷумҳурии Қазоқистон	911589,2	12081,6	-	199507,6
Италия	253723,6	-	-	253723,6
Федератсияи Русия	876667,0	41455,5	-	835211.5
Британияи Кабир	36280,0	9728,2	-	26557,6
ИМА	144646,8	6980,9	-	137665,9
Ҷумҳурии Люксембург	77407,3	2994,8	-	74412,5
Ҷумҳурии Узбекистон	6743,2	4,9	-	6738,3
Ҷумҳурии Сингапур	7917,3	7777,7	-	139,6
Ҷазираҳои Вирҷин	145724,7	6053,4	-	139671,3

Манбаъ: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2024 – с. 247-248.

Дар таҳлили иҷтимоӣ-маҳаллӣ, аксарияти сармоя (77,9%) ба пойтахти кишвар – шаҳри Душанбе ва тақрибан 21% ба вилояти Суғд равона шудааст. Дар минтақаҳои дигар (Хатлон, НТҶ, ВМКБ) саҳомади сармоягузории хориҷӣ назаррас кам аст (ҷадвали 4), ки нишон медиҳад ҷалби баробар ва минтақавӣ ҳанӯз талаботи умдатар дорад.

Ҷадвали 4. - Ҳаҷми сармоягузориҳо аз рӯйи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми соли 2023 (бо ҳазор доллари ИМА)

	Ҳамагӣ:	аз ҷумла:		
		сармоягузор и-ҳои мустақим	сармоягузориҳо и ғайримустақим	сармоягузо-риҳои дигар
1	2	3	4	5
Ҳаҷми умумии сармоягузориҳо	2783975, 2	284076,9	122.6	2499775,7

Идомаи ҷадвали 4.				
ба ҶТ				
ВМКБ	-	-	-	-
Вилояти Суғд	586103,7	128285,7	-	4578677
Вилояти Хатлон	22626,7	16852,8	122,6	5651,8
Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ (НТҶ)	6257,1	-	-	6257,1
ш. Душанбе	2168988,0	138988,9	-	2029999,1

Манбаъ: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2023/ Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2024 – с. 249

Дар бахшҳои афзалиятнок, сармоягузориҳои Хитой асосан ба тарҳҳои энергетикӣ (хатҳои интиқоли барқ, НБО), сохтмон (шоҳроҳҳо, нақбҳо), истихроҷ ва коркарди маъданҳо равона шуда, инчунин дар бахшҳои антропогенӣ (маориф, саломатӣ) низ саҳми зиёд дорад. Дар соли 2016 таҳти сармоягузорӣ аз ҷониби ширкати TBEA дар шаҳри Душанбе аввалин муассисаи таълимии хитои ташкил гардид; то соли 2018 чанд муассисаи дигар бо ҳузури беш аз 2200 донишҷӯи тоҷик дар Хитой таъсис дода шуд. Дар соҳаи энергетика ширкатҳо ба мисли TBEA хатҳои 220-чор 500 кВ-ро бо маблағи 377 млн. долл. сармоягузорӣ намуда, қарзҳои дарозмуддат дар миқёси 2% имтиёз пешниҳод карданд. Ба ибораи дигар, тарҳҳои энергетикӣ ва инфрасохтор дар мадди аввал гузошта шудаанд.

Ҷадвали 4. нишон медиҳад, ки қисми зиёди сармоягузориҳои хориҷии ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшуда ба шаҳри Душанбе рост омада, он ба 2168,9 млн. доллари ИМА (ё 77,9%-и ҳиссаи умумии воридоти сармоягузориҳо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва дар вилояти Суғд ҳаҷми он ба 586,1 млн. доллари ИМА (ё 21,0%-и ҳиссаи умумии воридоти сармоягузориҳо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон) рост меояд. Дар минтақаҳои дигари кишвар, аз қабили вилояти Хатлон, НТҶ ва ВМКБ ҳиссаи воридоти сармоягузорӣ нисбатан кам мебошад. Бо мақсади ҷалби сармояи хориҷӣ ба минтақаҳои мазкур ҳамасола бо ташаббуси сарони давлатҳо чораҳои зарурӣ роҳандозӣ мегарданд.

Ба ҳайси яке аз чунин чораҳо: «ташкили ҳамкориҳои байниминтақавии Ҷумҳурии Халқии Хитой ва Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамояд. Дар ин самт барои рушди соҳаҳои афзалиятноки яке аз минтақаҳои дурдасти кишвар (аз ҷумла ВМКБ) санаи 16-уми августи соли 2023 миёни намояндагони Вилояти мухтори Синтзияну

Уйғури Хитой ва намояндагони ВМКБ вохурӣ барпо гардид. Дар ин вохӯрӣ масъалаҳои зиёде баррасӣ гардида, дар он намояндагони Вилояти мухтори Синтзияну Уйғури Хитой аз самаранокии гардиши молҳо тавассути ағбаи Кулма изҳори сипос намуда, баҳри рушди ҳамкориҳои дуҷониба дар соҳаи иқтисодиёт, хоҷагии қишлоқ, сайёҳӣ ва ғайраҳо чораҳо андешиданд».

Ғайр аз ин, барои ҷалби сармоягузорони хориҷӣ ба минтақаҳои номбаршуда дарояндаи наздик, зарур аст, ки лоиҳаҳои сармоягузории бо имтиёзҳо омода шаванд.

Таҳқиқоти гузаронидашуда нишон дод, ки ҳоло Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Халқии Хитой дар самтҳои гуногун, аз ҷумла: самтҳои маориф, тандурустӣ, амният (мудофиа), саноат, кишоварзӣ, тиҷорат, энергетика ва ғайраҳо ҳамкориҳои судманди дуҷонибаро идома дода истодаанд. Бо мақсади рушди минбаъдаи муносибатҳои дуҷониба зарурияти ташаккули ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Халқии Хитой дар самтҳои зерин ба миён меояд:

1. Ҳамкориҳо дар самти иқтисодиёти сабз;
2. Ҳамкориҳо дар самти рушди экология;
3. Ҳамкориҳо дар самти автомобилсозӣ;
4. Ҳамкориҳо дар самти техникаю технологияҳои навин;
5. Ҳамкориҳо дар самти тайёр намудани кадрҳои баландихтисос;
6. Ҳамкориҳо дар самти мубориза бар зидди терроризму экстремизм ва ғайра.

Навъҳои ҳамкориҳое, ки дар боло зикр гардиданд, аз назари имкониятҳои ҳарду тараф воқеӣ мебошанд ва ба манфиатҳои дуҷониба мувофиқат мекунанд. Амалӣ гардонидани онҳо ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки ҳадафи чоруми Стратегияи миллии рушд то соли 2030 комилан роҳандозӣ гардад ва барои тезонидани раванди саноатикунонӣ дар сатҳи рушди инноватсионӣ заминаи мусоид фароҳам оварда шавад.

Инчунин, дар соҳаи молиявӣ механизми ҳамкории бонкӣ – байни Бонки миллии Тоҷикистон ва ташкилотҳои молиявии хитоӣ таъсис ёфта, кор бо қарз ва грантҳо ҷараён гирифтааст. Дар баробари ин, кӯмаки башадӯстона ба Тоҷикистон дар пандемияи Ковид-19 (21 млн. долл.) ҳамчун далели амалисозии ҳамкории дуҷонибаи дастгирӣ мебошанд.

Ҷадвали 5. - Воридшавии сармоягузориҳои хориҷӣ ба Тоҷикистон

Давлатҳо	2023					2024				
	Ҳамагӣ	Вазни қиёсӣ	Мустақим	Чомадонӣ	Дигар	Ҳамагӣ	Вазни қиёсӣ	Мустақим	Чомадонӣ	Дигар
Қазоқистон	212096,3	7,5%	12081,6	-	200014,7	204740,8	4.2%	15660,2	-	189080,6
Русия	877179,3	30,9%	41455,5	-	835723,9	1700520,7	34,7%	28950,0	-	1671570,7
Узбекистон	5802,5	0,2%	9,8	-	5792,7	11927,8	0,2%	-	-	11927,8
Британия Кабир	36333,8	1,3%	9728,2	-	26605,6	81330,3	1,7%	51120,7	-	30209,6
Ҷазираҳои Вирҷин	145724,3	5,1%	6053,4	-	130671,3	279837,9	5,7%	-	-	279837,9
Чин	412342,9	14,5%	143507,0	-	268835,9	502693,5	10,2%	150864,3	-	351829,2
Аморатҳои Араб	15150,9	0,5%	689,5	-	14461,0	382603,2	7,8%	65,0	-	382538,2
ИМА	147418,6	5,2%	6980,9	-	140437,7	250843,7	5,2%	118869,3	120,0	137854,1
Туркия	45472,5	1,6%	29029,4	-	16443,1	26484,0	0,5%	5834,4	-	20649,7
Швейтсария	26455,7	0,9%	831,7	-	25624,0	29589,1	0,6%	2038.4	-	27550,6
Чопон	22871,1	0,8%	8325,5	-	14545,6	13345,0	0,3%	5366,4	423,6	7555,0

Манбаъ: Омори солонаи фаъолияти иқтисодии хориҷии ҶТ. Душанбе, 2024. С. - 643

Дар маҷмӯъ, диссертант бо истифода аз таҳлили динамикаи гардиши тиҷоратии ду кишвар, таъсири нобаробарӣ ва қарзҳои кории импленентии Хитой, аксариятро ба шарҳҳои калон равона намудани қисмати асосии сармоя, инчунин бештар ба бахшҳои энергетика ва нақлиёт сафарбар намудани ба чунин хулоса меояд, ки:

гардиши тиҷоратӣ ва воридоти мол аз Хитой рӯз то рӯз афзоиш меёбад, аммо таҳкими рақобатпазирии маҳсулоти дохилӣ зарур аст;

сармоягузории Хитой дар тарҳҳои стратегӣ самти асосиро ташкил медиҳад, вале вобастагии зиёд ба як кишвар ба тавассути риояи дигар сармоягузорон (ИМА, Аврупо, Бонки Умумиҷаҳонӣ, ОПЕК) тақвият ёбанд;

ҷалби муассиртар ба минтақаҳо яке аз равандҳои муҳими сармоягузории Чин мебошад ва чунин раванд бояд дар солҳои наздик пурзӯр карда шавад;

ҳам воридот ва ҳам сармоягузорӣ аз ҷониби Чин ба сиёсати табодули воридот, ки Тоҷикистон солҳои охир амалӣ мегардонад комилан мувофиқат кунад.

Дар боби сеюм «Дурнамои ҳамкориҳои иқтисодии байни Тоҷикистон ва Хитой дар қаринаи вазъи кунунии геоиқтисодӣ» самтҳои афзалиятноки густариши ҳамкориҳои тиҷоративу сармоягузорӣ, таҳлили таъсири омилҳои геоиқтисодӣ ба муносибатҳои дуҷониба, инчунин роҳҳои баланд бардоштани самаранокии равобити иқтисодӣ ва коҳиши асимметрияҳои мавҷудаи тиҷоратӣ байни ду кишвар мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки дар фазои мураккаби геоиқтисодии ҷаҳонӣ ва минтақа, муносибатҳои Тоҷикистон ва Хитой аз масири ҳамкориҳои оддӣ фаротар рафта, ба модели мутавозини шарикии стратегӣ табдил ёфтаанд. Аз соли 2005 инҷониб, бо ҷалби сармояи назарраси чинӣ, кишвар ба марҳилаи нави рушди зерсохторӣ ва саноатӣ ворид шуд. Ба вижа, соли 2006 бастаи созишномаҳои қарзии байни Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Эксимбонки Хитой оғози марҳилаи нави қарордодӣ гардид, ки заминаҳои воқеӣ барои рушди инфрасохторҳои миллӣ ба вуҷуд овард.

Дар диссертатсия таҳлили сохтори ҳамкориҳо нишон медиҳад, ки Чин дар зарфи ду даҳа ба бузургтарин сармоягузор ва қарздиҳандаи Тоҷикистон табдил ёфтааст. То соли 2023 ҳаҷми умумии сармоягузориҳоии мустақими чинӣ ба 2,7 млрд. долл. ва ҳаҷми умумии қарзҳо ба 890 млн. долл. расидааст. Аз рӯи таҳлили сохторӣ,

сармоягузориҳо асосан ба бахшҳои нақлиёт, энергетика, саноати кӯҳӣ ва инфрасохтор равона шудаанд.

Ҳамчунин, ҳамкориҳои дуҷониба дар чорчӯби СҲШ заминаи мустаҳками сиёсӣ ва ҳуқуқӣ пайдо карданд, ки дар натиҷа саҳми Чин дар татбиқи тарҳҳои стратегии марбут ба энергетика ва нақлиётӣ назаррас гардид. Ба ин восита, фазои мусоиди сармоягузорӣ ва фазои ҳуқуқӣ таҳким ёфт.

Барои Тоҷикистон яке аз масъалаҳои аввалиндараҷа ин рушди соҳаи гидроэнергетика мебошад. Ояндаи иқтисод ва сатҳи зиндагии мардум бевосита ба пешрафти ин соҳа вобаста аст. Аз ин рӯ: «гидроэнергетика дар ҳамкориҳои байнидавлатии Тоҷикистон ва Хитой ҳамчун бахши афзалиятнок шинохта шудааст. Тоҷикистон дорои захираҳои обии фаровон ва шароити мусоид барои рушди нерӯгоҳҳои обӣ мебошад. Тибқи гуфтаҳои мутахассисони Тоҷикистон, иқтидори захираҳои обии кишвар дар сатҳи ҷаҳон дар ҷойи ҳаштум қарор дорад.

Тоҷикистон омодааст, ки ширкатҳои чинӣ нақши бештаре дар сохтмони пойгоҳҳои энергетикӣ бозанд. Мутахассисони тоҷик таъкид мекунанд, ки бе афзоиши босуръати сохтмони нерӯгоҳҳои нав рушди дигар бахшҳои иқтисод ва таъмини нерӯи барқ барои аҳолӣ ба мушкилот рӯ ба рӯ хоҳад шуд. Зеро Тоҷикистон захираҳои назарраси нафт ва газ надорад, ки камбудии нерӯро ҷуброн намояд. Ба ғайр аз ин, рушди иқтисоди кишвар дар оянда ба густариши саноати маъдани куҳӣ ва металлургия, ки талаботи баланди нерӯи барқ доранд, такя хоҳад кард. Ҳамчунин, ширкатҳои чинӣ ин вазъиятро хуб мефаҳманд, чунки онҳо аллакай дар баъзе минтақаҳои истихроҷи маъданҳои Тоҷикистон фаъолият мекунанд.

Тибқи маълумотҳо, дар Тоҷикистон ҳудуди 450-500 кони маъданҳои фоиданок мавҷуд аст, ки аз онҳо тақрибан 100 кон барои истифодаи саноатӣ мувофиқ эътироф шудаанд. Тараққиёти саноати маъданӣ мустақиман ба захираҳои энергетикии кишвар вобаста аст.

Дар ҷумҳурӣ стратегияи раҳоӣ аз бунбасти нақлиётӣ амалӣ мегардад. Ин раванд асосан: «ба таъсиси як шабакаи ягонаи нақлиётӣ дар дохили кишвар ва пайвастани он бо низоми ҷаҳонии нақлиёт тавассути ҳамсояҳо, инчунин ҳамроҳ шудан ба созишномаҳо ва конвенсияҳои байналмилалӣ дар соҳаи нақлиёт ва коммуникатсия асос ёфтааст. Дар давраи солҳои 2005 то 2023 афзоиши миёнаи солонаи сармоягузорӣ ба соҳаи коммуникатсияҳои нақлиётӣ тақрибан 11,5

дарсадро ташкил дод. Тайи 20 соли ахир ба шарофати сармоягузориву бурсияҳои хориҷӣ дар Тоҷикистон 62 лоиҳа, аз ҷумла 1,9 ҳазор километр шоҳроҳи ҷумҳуриявӣ, 35 пул, 29 километр нақб ва роҳҳои ба тарма тобовар амалӣ гардиданд ва ё дар марҳилаи ниҳоии татбиқ қарор доранд. Дар ин раванд нақши Хитой хеле муҳим ва таъсиргузор аст. Ҳиссаи ин кишвар дар рушди инфраструктураи нақлиётӣ ва коммуникатсионӣ дар Тоҷикистон хеле назаррас мебошад».

Бо мақсади мустаҳкам намудан ва инкишоф додани алоқаҳои иқтисодии байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶХХ як қатор самтҳои перспективии ҳамкориро муайян кардан мумкин аст, ки амалӣ гардонидани онҳо барои тезонидани раванди саноаткунонии Тоҷикистон хеле муҳим мебошад:

Дар соҳаи комплекси сӯзишворию энергетикӣ:

1. Таъсиси гурӯҳи корӣ оид ба омӯзиши ҳамаҷонибаи геологии минтақаҳои оиндадори нафту гази Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2. Ташкили корхонаи муштарак оид ба коркарди конҳои ангишти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

3. Сохтмони нерӯгоҳҳои барқи обии хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

4. Ҳамкорӣ дар соҳаи истифодаи энергияи офтоб.

5. Азнавтаҷҳизонии техникии заводи шишаи «ЛАЪЛ» дар шаҳри Хуҷанд;

6. Сохтмони корхонаҳои хурди истеҳсоли маводҳои сафолӣ;

7. Таъсиси истеҳсолоти муштарак барои истихроҷ ва коркарди мармар;

8. Таъсиси корхонаи муштараки истехсоли трансформатор дар базаи заводи трансформатори Кургонтеппа;

9. Ташкили истеҳсолоти муштарак барои истеҳсоли рангу лакҳо аз асосҳои табиӣ ва синтетикӣ;

10. Ташкили корхонаҳои муштарак оид ба истеҳсоли молҳои истеъмолии халқ (чинӣ, сафолӣ ва заргарӣ, коркарди чарму маснуоти чарм, термос, собун ва ғайра).

11. Ташкили корхонаи муштарак дар заминаи ҶСК «Тоҷикатлас» оид ба коркарди пилла;

12. Дар заминаи ҶСК «Тоҷиккабел» таъсис додани корхонаи муштарак оид ба истеҳсоли маҳсулоти кабелӣ;

13. Ташкили корхонаҳои муштарак оид ба сохтмони масолеҳи сохтмонӣ;

14.Ташкили гурӯҳи корӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи коркарди маъданҳои фоиданок, металҳои ранга, ашёи хоми саноати кимиё ва сангҳои қиматбаҳо;

15. Ташкили корхонаи муштарак оид ба истеҳсоли лампаҳои каммасраф. Ҳамкорӣ дар соҳаи нақлиёт ва коммуникатсия:

ташкили корхонаи муштараки васлкунии мошинҳо дар заминаи корхонаҳои таъмири мошинҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;

баррасии масъалаи иштирок дар маблағгузории сохтмони роҳи автомобилгард дар қитъаи Мурғоб – Тохтамиш ва сохтмони гузаргоҳҳои пулӣ дар қитъаи Анҷироби Поён – Шагон;

анҷоми сохтмони гузаргоҳи Хоруғ — Мурғоб—Кулма ба сӯйи роҳи автомобилгарди Кароқурум.

Дар ҳамин ҳол, таъсири омилҳои манфии дохиливу хориҷӣ, ба мисли фасод, номукаммалии низоми иҷозатдиҳӣ, низоми андозбандӣ ва заъфи қонунгузории сармоягузорӣ ба рушди минбаъдаи ҳамкориҳо таъсири манфӣ мерасонанд. Бо вуҷуди ин, дар заминаи тағйирёбии модели рушди иқтисодӣ – аз модели барқарорсозӣ ба модели сармоягузории интенсивӣ нақши сармояи хориҷӣ, ба вижа сармояи Чин, дар рушди ММД ва таъмини суботи макроиқтисодӣ рузафзун гардидааст.

Яке аз хусусиятҳои махсуси сармоягузорони чинӣ ин аст, ки онҳо сармоягузории мустақимро дар иқтисоди Тоҷикистон бештар интихоб мекунанд. Ин маънои онро дорад, ки ширкатҳои чинӣ дар кишвар корхонаҳои худро таъсис медиҳанд ё саҳмияҳои корхонаҳои маҳаллии Тоҷикистонро харидорӣ менамоянд.

Илова бар ин, Чин қарзҳои имтиёзнокро бо фоизи солонаи паст (одатан 2-3%) ва барои муддати беш аз 20 сол пешниҳод мекунад. Аммо, аксаран барои гирифтани чунин қарзҳо шарт мегузоранд, ки лоиҳаҳо бояд бо иштироки ширкатҳои чинӣ амалӣ шаванд.

Мисоли равшане ин аст, ки соли 2020 ширкати сохтмони роҳҳои мошингард аз Чин бо маблағгузории ҷудокардаи худ дар қисмати марзии Қалъаи Хумб – Ванч – Рӯшон корҳои сохтмонӣ ва омодагӣ оғоз намуд. Ҳамчунин, ширкатҳои чинӣ дар навсозии роҳҳои муҳими кишвар, монанди Душанбе-Чаноқ (бо дарозии беш аз 400 км), Душанбе-Ваҳдат-Данғара-Кӯлоб ва нақбҳои Шаҳристону Дӯстӣ, Хатлон ва Озодӣ саҳм доранд ва ин лоиҳаҳо бо маблағҳои ҷудокардаи Чин амалӣ шуданд.

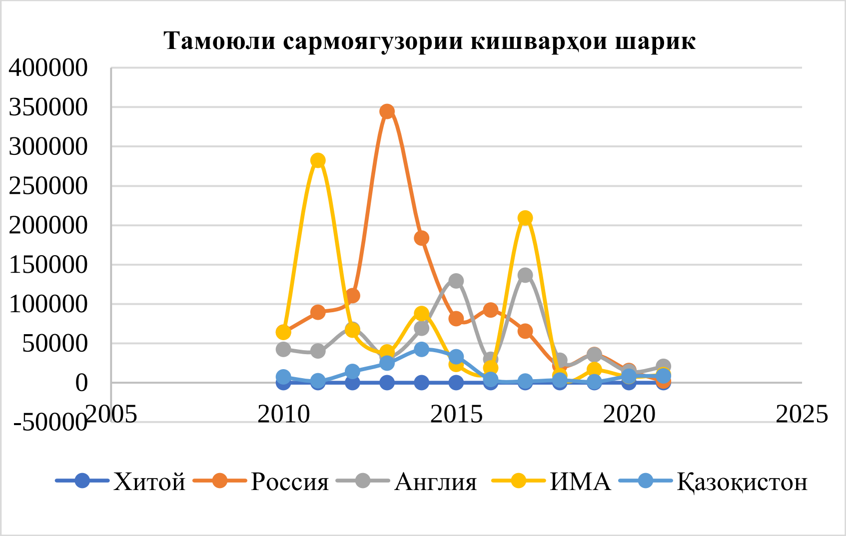

Диаграммаи 3. - Тамоюли сармоягузории кишварҳои шарик

Ба назар мерасад, ки Чин барои сохтмон ва таҷдиди баъзе корхонаҳо, ки ширкатҳои чинӣ масъул ҳастанд, қарзҳои бо имтиёз медиҳад. Ин қарзҳо бештар ба ширкатҳои чинӣ ҷудо мешаванд ва қисми маблағҳои ҷудошуда ба иқтисоди Чин бармегарданд, дар ҳоле ки Тоҷикистон то муддати дароз боқӣ мемонад, ки ин қарзҳоро баргардонад.

Русия, ки муддати тӯлонӣ яке аз шарикони муҳими иқтисодии Тоҷикистон маҳсуб мешавад, сармоягузориҳои мустақимро ба бахшҳои мухталифи иқтисод равона кардааст. Сармоягузориҳои Русия бештар ба соҳаҳои сохтмон, коммуникатсия, истихроҷи маъдан, тандурустӣ, саноати сохтмон ва энергетика равона мебошанд.

Дар бахши энергетика ва маориф низ Русия тарҳҳои муҳимеро дар Тоҷикистон амалӣ мекунад. Масалан, соли 2009 нахустин марҳилаи “Лоиҳаи дӯстӣ”-и Тоҷикистону Русия, ки неругоҳи барқи обии Сангтӯдаро ташкил медиҳад, мавриди истифода қарор гирифт. Ин неругоҳ бо афзоиши тавлиди барқ ба миқдори ҳашт миллион киловатт, мушкили камбуди барқ дар фаслҳои тирамоҳу зимистонро қисман бартараф намуд.

Таҳлили регрессионии диссертант дар асоси маълумоти солҳои 2004-2022 нишон медиҳад, ки коэффисиенти коррелятсия

байни сармоягузории мустақими Чин ва ММД ба 0,84 баробар буда, алоқамандии зичи иқтисодиро тасдиқ мекунад. Модели регрессияи ба таъхир (лаги 3) таҳияшуда, аҳамияти омории баландро нишон дода, саҳми бевоситаи сармоягузории чинӣ дар рушди иқтисоди миллӣ тасдиқ мешавад.

Диссертант қайд менамояд, ки барои баланд бардоштани самаранокии ҳамкориҳои иқтисодӣ, амалисозии як қатор ислоҳоти институтсионалӣ ва механизми таҳкими заминаҳои ҳуқуқии сармоягузорӣ зарур мебошад. Аввалн, бояд низоми иҷозатдиҳӣ ва андозбандӣ бо талаботи ҷаҳонӣ мутобиқ гардонида шавад. Баъдан, таъмини кафолатҳои ҳуқуқии сармоягузорон, таъсиси трибуналҳои арбитражии мустақил ва коҳиши дахолати маъмурӣ ба фаъолияти хусусӣ зарур аст.

Ҷадвали 6. - Натиҷаҳои моделсозии регрессионӣ

Омори регрессионӣ		
Коэффитсиенти коррелятсия	0,9235	
Коэффитсиенти детерминатсия	0,8529	
Миқдори мушоҳидаҳо	19	
F-меъёри Фишер	29,005	
	Коэффитсиентҳо	*t-статистика*
Y-аъзои озод	16037,52	3,36
x_t	9,831	2,51
x_{t-2}	3,689	0,70
x_{t-3}	13,825	2,27

Манбаъ: Аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқоти муаллиф тартиб дода шудааст.

Модели нави рушди иқтисодӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи он амал мекунад, бояд ба диверсификатсияи сохтори содирот ва ҷойивазкунии воридот нигаронида шавад. Дар ин замина, афзалият бояд ба бахшҳои технологияи миёна ва баланд, бахасус коркард ва истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дода шавад. Тоҷикистон бояд дар ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ як платформаи ягонаи сиёсати иқтисоди минтақавӣ дар муносибат бо Чин ташкил диҳад.

Ба ақидаи диссертант самтҳои афзалиятноки ҳамкориҳои мутақобилаи иқтисодӣ инҳоанд:

–саноати энергетикӣ: рушди ҳамгироии гидроэнергетикӣ, ба вижа бо дарназардошти иқтидори обии Тоҷикистон ва талаботи минтақаҳои Ғарбии Чин;

–саноати кӯҳӣ ва металлургӣ: коркарди маъданҳои ранга, бахусус тилло ва алюминий бо истифода аз технологияи баланд;

–нақлиёт ва инфрасохтор: сохтмони роҳои байналмилалӣ, нақбҳо ва терминалӣҳои логистикӣ бо сармояи муштарак;

–истифодаи захираҳои алтернативӣ: ворид намудани технологияи офтобӣ ва бодӣ барои диверсификатсияи таъминоти нерӯи барқ;

–саноати сабук ва нассоҷӣ: ташкили корхонаҳои муштарак бо занҷираи пурраи арзиши иловашуда дар дохили кишвар;

–маориф ва таҳсилоти касбӣ: кушодани марказҳои омӯзишӣ ва факултетҳои муштарак бо ҷалби донишгоҳҳои чинӣ;

–технология ва рақамикунонӣ: мусоидат ба воридсозии таҷҳизоти рақамии истеҳсолӣ ва таъмини дастрасии технологияи баланд барои субъектҳои хоҷагидорӣ.

Хулласи калом, Тоҷикистон бояд модели ҳамкориҳои худро бо Чин аз “шарики қарзгиранд ва мавриди таҷҳизотсозӣ” ба “шарики баробарҳуқуқи саноатсоз ва инноватор” тағйир диҳад. Дар ин замина, танзими ҳуқуқӣ, дастгирии сиёсати давлатии сармоягузорӣ ва баробарсозии минтақаҳо ба сифати вазифаҳои афзалиятноки стратегӣ арзёбӣ мегардад.

ХУЛОСАҲО

А) Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

1. Пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ боиси тағйироти куллӣ дар вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии минтақа гардид. Давлатҳое, ки пас аз ин рӯйдод пайдо шуданд, на танҳо истиқлолияти сиёсиро ба даст оварданд, балки барои таъмини сиёсатҳои мустақил дар дохил ва хориҷ аз тамоми имкониятҳо истифода бурданд ва талош карданд, ки муносибатҳои худро бо кишварҳои дигар дар асоси манфиатҳои миллӣ барқарор созанд. Ин раванд барои Тоҷикистон низ хос буд ва дар оғози соҳибистиқлолӣ аз ҷониби зиёда аз якчанд давлатҳо эътироф

гардид. Аммо дар он давра муносибатҳои тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ дар кишвар ноустувор ва бенизом буданд, зеро идеологияи вақт ба манфиатҳои гурӯҳҳои маҳдуд нигаронида шуда, ба манфиатҳои умумии ҷомеа ҷавобгӯ набуд.

2. Дар робитаҳои тиҷоратӣ ва иқтисодӣ, байни Тоҷикистон ва Чин асосҳои назариявӣ вуҷуд доранд, вале Тоҷикистон то ҳол консепсияи мушаххас ва равшанро барои рушди ҳамкориҳои худ бо Чин таҳия накардааст. Муҳимтарин чиз он аст, ки дар амал аксарият ба манфиатҳои ҷорӣ ва фаврӣ такя мекунанд, ки барои ҳар ду ҷониб қаноатбахш ба назар мерасад. Чин бошад, рушди иқтисод ва сиёсати худро дар асоси сотсиализм бо хусусияти миллӣ идора мекунад. Ҳамзамон, дар сиёсати хориҷӣ ва иқтисодии ин кишвар нишонаҳои неолиберализм мушоҳида мешавад, ки ба савдои озод ва мустақилона амал кардан асос ёфтааст. Чин бо истифода аз механизмҳои гуногун, аз ҷумла демпинг, талош дорад, бозорҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистонро васеъ намояд.

3. Буҳрони молиявию иқтисодии ҷаҳонӣ низ ба Тоҷикистон таъсири назаррас расонд ва ин вазъият роҳбарияти кишварро водор намуд, ки барномаҳои зиддибуҳрониро татбиқ кунад. Ғайр аз ин, паҳншавии бемории Covid-19 ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ ва иҷтимоӣ таъсири манфӣ расонд. Дар ҳоли ҳозир тамоми кишварҳо барои ёфтани роҳҳои муассири баромадан аз буҳрон талош доранд. Ҳарчанд Тоҷикистон робитаҳои тиҷоратии худро бо Чин мустаҳкам кардааст, вале таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ин раванд комилан бе нуқсон нест. Дар илми иқтисоди кишвар ин мавзӯъ ба таври ҷиддӣ мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст ва олимон барои омӯзиши амиқтар зуруранд.

4. Рушди муносибатҳои тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ байни Тоҷикистон ва ҶХХ дорои аҳамияти муҳими иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мебошад. Дар ибтидо, асосан молҳои истеъмолӣ вориди Тоҷикистон мешуданд, ки нархи арзон доштанд ва ин ҳолат боиси баста шудани як қатор корхонаҳои саноати сабук, хӯрокворӣ ва маҳаллӣ гардид. Дар марҳалаҳои минбаъда, Чин сармоягузориҳои худро бештар ба бахшҳои инфрасохтор, аз

қабили энергетика ва нақлиёт равона намуд, ки суръати рушдро дар ин соҳаҳо ба таври назаррас афзуд. Дар соҳаи саноат бошад, Чин ба истихроҷи ашёи хом аҳамияти махсус дод ва модели тиҷоратӣ бо ном “ташаккули маҳсулоти тайёр аз ашёи хом”-ро бештар татбиқ намуд, ки ин барои густариши капитализми бераҳм дар Чин мусоидат мекард.

5. Дар бахши тиҷорат ва сармоягузорӣ байни Тоҷикистон ва Чин дар муддати дарозмуддат баробарӣ ва мувозинат ба назар намерасад. Ин номувозинатӣ дар содирот, воридот, маблағгузорӣ ва қарзҳои давлатӣ равшан аст. Аз назароти байналмилалӣ, савдои Тоҷикистон бо Чин аксар вақт манфӣ аст ва ин ҳолат ба нобаробарии равобит ишора мекунад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки вазъ тағйир ёбад ва дар истеҳсол ва содироти маҳсулот ва хизматрасониҳо қисми ашёҳое, ки арзиши иловагӣ доранд, зиёд гардад.

6. Равандҳои имрузае, ки дар алоқаҳои тиҷоратии байни Тоҷикистону Чин вуҷуд доранд, имконият намедиҳанд, ки вазъи имрӯзаи ба таносуби содироту воридот мавҷудбуда, ба таври қатъӣ дигаргун карда шавад. Тадқиқотҳо нишон доданд, ки бештар аз 70%-и маваоде, ки аз Чин ба Тоҷикистон оварда мешаванд, дар худи Тоҷикистон истеҳсол намудан мумкин аст ва барои ин базаи пурсамари ашёи хом вуҷуд дорад. Барои амалӣ гардонидани нияти мазкур Тоҷикистон ба технологияҳои нав ва қувваи кории баландихтисос эҳтиёҷ дорад. Хеле хуб мешуд агар Чин Тоҷикистонро бо технологияи муосир, ки барои соҳаҳои табодули воридот зарур мебошанд, таъмин мекард ва инчунин, оид ба омода намудани мутахассисони соҳибкасби миллӣ аз миёни шаҳрвандони Тоқикистон чораандешӣ менамуд.

7. Зарур аст, то комиссияи муштараки робитаҳои иқтисодӣ ва илм-ғтехникӣ байни ду кишвар дар доираи идеологияи дақиқ, ки манфиати ҳарду тарафро на танҳо аз назари манфиатҳои имрӯза, балки манфиатҳои оянда ба назар мегирифта бошад, амал намояд. Ин маънои онро дорад, ки ҳарду тараф дар асоси як идеология вобаста ба манфиатҳои рушди трарафайн фаъолият дошта бошанд. Ин талаб менамояд, ки тарафи Чин аз истифодаи идеологияи неолибералӣ зимни

ташкили робитаҳои иқтисодию сармоягузории худ ба Тоҷикистон даст кашад.

8. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳоло барои амалӣ гардонидани нақшаҳо дар самти тақвияти робитаҳои тиҷоратию сармоягузорӣ бо ҶХХ чораҳои зиёде андешида истодааст. Ба ақидаи мо, вақти он расидааст, ки дар ин самт лоиҳаҳои мукаммали дохилии кишвар дар мувофиқа ба лоиҳаҳои Лоиҳаҳои марбут ба Камарбанди иқтисодӣ ва Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё дар ҳоли коркард қарор доранд. Бо татбиқи онҳо имкониятҳои зиёди сармоягузорӣ дар Тоҷикистон барои ташаккули кластерҳои саноатӣ ва истеҳсолӣ ба вуҷуд меоянд.

9. Робитаҳои иқтисодию сармоягузории байни Тоҷикистону Чин бояд торафт бештар дорои хусусиятҳои башардустона гарданд. Дар ин самт чунин нуқсонҳо аз қабили даст кашидани ширкатҳои Чин аз додани кулли нозукиҳои касбу кор ба шаҳрвандони Тоҷикистон, ба миқдори зиёд истифода бурдани моддаҳои заҳрнок дар заминҳое, ки аз ҷониби Тоҷикистон ба ширкатҳои Чин дар асоси иҷора дода мешаванд ва ғайра, комилан нест карда шаванд.

2. Пешниҳодҳо барои татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Муҳимтарин шарти ба даст овардани натиҷаҳои назаррас дар ҳамгирой ин тағйири куллии сохтори иқтисод аст. Бо вуҷуди ин, дар бисёре аз давлатҳои Осиёи Марказӣ масъалаи иваз кардани сохтори иқтисодӣ ба таври ҷиддӣ баррасӣ нашудааст. Ба ҷои сохторҳои классикӣ — саноатӣ ва аграрӣ — шаклҳои наве пайдо шуданд, ки ҳам хусусияти аграрӣ ва ҳам саноатӣ доштанд, вале бахши кишоварзӣ дар ҳолати ниҳоят заиф қарор гирифтааст.

2. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бе назардошти омилҳои демографӣ ҳамоҳангсозии муносибатҳои тиҷоратӣ ва сармоягузории Тоҷикистону Чин ғайриимкон аст. Тоҷикистон миқдори зиёд муҳоҷирони меҳнатиро ба Русия ва кишварҳои дигари ҷаҳон мефиристад, ки маблағҳои онҳо барои иқтисоди кишвар хеле муҳиманд. Бо вуҷуди ин, маблағҳои воридшуда ба иқтисоди Чин равона мешаванд, ки бояд ба ислоҳотҳои ҷиддӣ

дар ин самт анҷом ёбад. Маблағҳои воридотӣ бояд ба такмили саноати миллӣ ва рушди иқтисоди дохилӣ равона гарданд.

3. Дар заминаи ҳамкориҳои Тоҷикистону Чин зарур аст, ки муносибатҳо бознигарӣ ва бо назардошти манфиатҳои ҳарду ҷониб таҳия шаванд. То ҳол ин робитаҳо барои рушди макроиқтисодии Тоҷикистон таъсири мусбӣ надоштаанд. Барои муваффақ шудан дар рушд ва рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, бояд усулҳои нави ҳамкорӣ ҷорӣ ва ба баланд бардоштани ҳиссаи бахшҳои истеҳсолӣ дар ММД равона карда шаванд. Ҳамгироӣ бояд ҳамчун омили асосии беҳбуди самаранокии иқтисодӣ дар сатҳи минтақа ва бахшҳо хизмат кунад ва дар ин раванд навовариҳо ва технологияҳои муосир бояд нақши калидӣ дошта бошанд, ки тавассути тақвияти робитаҳои тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ амалӣ гардад.

4. Барои он ки робитаҳои тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ байни Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой самараи хуб ва устувор дошта бошад, зарур аст, ки идея ва стратегияи ҳамкорӣ аз нав таҳия ва ба куллӣ тағйир ёбад. Агар Чин орзу дошта бошад, ки дар Тоҷикистон муносибатҳои солими тиҷоратӣ дошта бошад, бояд нуқтаи назар ва сиёсати худро дар бахшҳои тиҷорат, сохтмон, молия ва истеҳсолот бознигарӣ намояд ва бо Тоҷикистон як консепсияи муштарак таҳия кунад. Барои ин мақсад, баргузор намудани конфронсҳо дар қаламрави ҳарду кишвар дарояндаи наздик муфид хоҳад буд, ки дар он масъалаҳои стратегӣ баррасӣ гардад ва як тасвири умумии ҳамкорӣ пешниҳод шавад. Бояд тадриҷан дар содироти Чин ба Тоҷикистон маҳсулоти муосир ва техникаҳои пешрафтаро афзоиш дод, ба ҷои молҳои истеъмолӣ ва арзон. Ғайр аз ин, Чин бояд танҳо он ашёеро ба Тоҷикистон ворид кунад, ки Тоҷикистон манбаи истеҳсоли онҳоро надорад.

5. Имрӯз ширкати Чин бояд дар равандҳои саноатикунонии Тоҷикистон саҳмгузор бошанд, махсусан бо афзоиши содироти маҳсулоти дорои арзиши иловашуда ба он кишвар. Барои ин зарур аст, ки ширкатҳои чинӣ кӯшиш намоянд, ки корхонаҳое, ки бар асари рақобати маҳсулоти чинӣ дар Тоҷикистон баста шудаанд, барқарор ва бо корхонаҳои наве иваз шаванд, ки сатҳи инноватсионӣ ва технологияи

баланд дошта бошанд ва тавонанд дар бозори ҷаҳонӣ рақобат кунанд.

6. Мувофиқи мақсад мебуд, агар сиёсати геополитикӣ ва геоиқтисодии Тоҷикистону Чин ба таври устувор бо ҳам мувофиқ кунонида мешуданд. Ин маънои онро хоҳад дошт, ки Чин барои дар бозори ҷаҳонӣ мустаҳкам шудани мавқеи Тоҷикистон ва баланд бардории сатҳи рақобатпазирии содироти Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир менамуд. Аз ҷумла дар доираи чунин мувофиқкунонӣ масъалаи ташаккул додани тахасуси Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати номгуи содирот ҳам ба Чин ва ҳам ба бозори ҷаҳонӣ ҳалли худро пайдо мекард.

7. Ҷорӣ намудани равияи қадам ба қадам дар беҳдошти стратегияи табодули содирот барои Тоҷикистон талаб менамояд, ки дар навбати аввал чунин ҳамкориҳо ба ғанӣ гардонидани базаи ашёи хом дар Тоҷикистон таваҷҷӯҳ зоҳир карда шавад. Яке аз чунин намудҳои ашёи хом ин истеҳсоли пахта ва коркарди нахи он мебошад.

РУЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАГАРДИДА

1. Авдокушин Е. Ф. 70 лет КНР: от «большого скачка» к ехнологическому «прорыву» / Е.Ф. Авдокушин // Вестник РГГУ. Серия «Экономика. Управление. Право». – М., 2019. – № 4. – С. 116-132.

2. Алимов, Р.К. Таджикистан и Китай: курсом стратегического партнерства. Международно-политические, экономические и гуманитарные измерения сотрудничества [Текст] / Р.К. Алимов. – Москва: 2014. – С. 127.

3. Курбонова, З.М. Политические аспекты процесса урегулирования государственной границы между Таджикистаном и Китаем // Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. полит. наук (23.00.04) / З.М. Курбонова. – Москва, 2010. – С. 4.

4. Назаров, Т.Н. Таджикистан и Китай: сотрудничество на уровне стратегического партнерства [Текст] / Т. Назаров //

Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отделение умственных наук. –Душанбе, 2014. – №1. – С.8.

5. Шарипов, Ш.Ш. Установление и укрепление торгово-экономических, научно-технических и культурных отношений между Таджикистаном и Китайской Народной Республикой (1991 – 2008 гг.) [Текст]//Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук (07.00.02) / Ш.Ш. Шарипов, Таджикский Национальный Университет. – Душанбе, 2010. - С. 14.

6.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

А. Мақолаҳои илмии дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нашргардида

1-М]. Обидов У.Ф. Омилҳои рушди сармоягузориҳои мустақими хориҷии Чин // Обидов У.Ф. // Паёми Молия ва иқтисод. Душанбе. – 2024 - №4.2 (43). - С. 544-551. ISSN: 2663-0389.

[2-М]. Обидов У.Ф. Навовариҳо дар бизнеси байналхалқӣ ва таъсири он ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон // М.Н. Ҳусайнов, У.Ф. Обидов, Н.А. Давлатов // Паёми Молия ва иқтисод. Душанбе. – 2024 - №4.2 (43). - С. 386-393. ISSN: 2663-0389.

[3-М]. Обидов У.Ф. Ташаккул ва рушди робитаҳои иқтисодиву тиҷоратӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии халқии Чин // У.Ф. Обидов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №6. Қисми 1. – С. 140-148. ISSN: 2413-5151.

[4-М]. Обидзода У.Ф. Ҳамкориҳои иқтисодии байни Тоҷикистон ва Чин: мушкилоти самаранокӣ ва дурнамои рушд // У.С. Асрорзода, У.Ф. Обидзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2025. – №8.– С. 113-119. ISSN: 2413-5151.

[5-М]. Обидов У.Ф. Таҳаввулоти равишҳои назариявӣ дар таҳлил ва арзёбии муқоисавии ҳамкориҳои байналмилалии тиҷоратӣ сармоягузорӣ // П. Содиқзода, У.Ф. Обидов // Паёми Донишгоҳи давлатии Тиҷорати Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. – №3(58).– С. 301-306. ISSN: 2308-054X.

Б. Дар дигар нашрияҳо:

[6-М]. Обидов У.Ф. Рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // У.Ф. Обидов, А.М. Муртазоев // Маводи конфронси байналмиллалии илмию амалӣ дар мавзуи «Рақамикунонии идоракунии давлатӣ ва маҳаллӣ: ҷанбаҳои ташкилӣ-иқтисодӣ». - Душанбе, 21-уми феврали соли 2025. – саҳ. 497-501.

[7-М]. Обидов У.Ф. Внешний долг РТ как фактор развития нақионалйной экономики // У.Ф. Обидов, М.Н.Ҳусайнов, Ш.У. Азиззода // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масоили тақвияти фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ». - Душанбе, 12-уми марти соли 2025. – саҳ. 102-110.

[8-М]. Обидов У.Ф. Таъсири фишанги молиявӣ ва таҳлили хавфи молиявии корхона дар замони муосир // У.Ф. Обидов, М.Н.Ҳусайнов, Н.А. Давлатов // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масоили тақвияти фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ». - Душанбе, 12-уми марти соли 2025. – саҳ. 156-164.

[9-М]. Обидов У.Ф. Самтҳо ва дурнамои ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратии Тоҷикистону Ҷумҳурии Мардумии Чин // У.Ф. Обидов, // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масоили мубрами рушди соҳаи туризм дар шароити муосир». - Душанбе, 23-юми сентябри соли 2025. – саҳ. 5-13.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 331.556 (575.3)
ББК: 65.5 (2Т)
О-15

ОБИДЗОДА УМЕД ФОЗИЛ

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЯЮЩЕЙСЯ ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В МИРЕ

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D051300 – Мировая экономика (6D051301 – Мировая экономика)

Душанбе - 2025

Диссертация выполнена на кафедре мировой экономики Таджикского национального университета.

Научный руководитель:	**Асрорзода Убайдулло Саттор** – доктор экономичеких наук, доцент, Ректор Международный униреритет туризма и предпринимательтва Таджикистана
Официальные оппоненты:	**Содиков Метархон Сокибоевич** – доктор экономических наук, доцент Государственного финансово-экономического университета; **Гулзода Фаррух Махмадшох** – доктор философии (PhD), главный специалист Ипольнительного аппарата Президента Республики Таджикистан
Ведущая организация:	**Государственный коммерческий университет Таджикистана**

Защита диссертации состоится «03» 01. 2026 года в 9:00 часов на заседании диссертационного совета **6D.КОА-004** при Таджикском национальном унверситете. Адрес: 734025, Республики Таджикистан, город Душанбе, улица Буни Хисорак, студенческий городок, учебный корпус 8. E-mail: **shuro004@mail.ru**; телефон ученого секретаря: (+992) 902-42-66-55

С диссертации можно ознакомиться в научной библиотеке университета и на официальном сайте Таджикского национального университета **www.tnu.tj** .

Автореферат разослан «___»______________2026 года.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук, доцент **Гулов Ш.М.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В условиях стремительной интеграции мировой экономики и трансформации геостратегических процессов исследование факторов повышения конкурентоспособности и расширения экономического сотрудничества приобретает особую значимость. Растущая мощь Китая в мировой экономике и его прямое влияние в регионе Центральной Азии, особенно в рамках инициативы «Один пояс — один путь», требуют всестороннего анализа факторов, влияющих на инвестиционные и торговые процессы между двумя странами.

Для Таджикистана, экономика которого по-прежнему находится в процессе формирования и диверсификации экспортных и платежных рынков, устойчивое экономическое развитие во многом возможно за счёт расширения торгового сотрудничества и привлечения иностранных инвестиций. В этом контексте изучение основных направлений инвестирования китайского капитала в различные отрасли экономики Таджикистана, в том числе в промышленность, энергетику и инфраструктуру, является важным шагом на пути укрепления и совершенствования основ долгосрочного развития. Кроме того, расширение сотрудничества на основе соответствующих договоров и соглашений, в том числе Соглашения о двустороннем экономическом и торговом сотрудничестве и совместных межправительственных инвестиционных программ, ещё более подчёркивает необходимость научного исследования в данном направлении.

Современные экономические сдвиги, в рамках которых происходит перестройка глобальных производственных цепочек и развитие процессов межрагиональной конкуренции оказывают определяющие воздействия на развитии торгово-инвестиционного сотрудничества между Китаем и Таджикистаном. Реализация национальных экономических интересов на завершающем этапе перехода к рынку встречается с рядом трудностей связвнных с нестабильными и в то же время стремительными трансформациями. Это требует глубокие анализи рисков, применения разнообразных сценарий при формировании внешнеэкономической политики Республики Таджикистан. Это позволит подвезти твердую научную основу для создания предпосылок стратегии внешнеэкономическихз связей, сбалансированной, эффективной и

гибкой инвестиционной политики. Отсюда можно прийти к выводу относительно актуальности диссертационного исследования, которая сводиться к тому, что выработанные в ходе исследования выводи и рекомендации окажутся в состоянии действовать в качестве научно-методологической базы для определенных государственных институтов при работе над программами взаимного экономического сотрудничества между названными странами.

Как известно в условиях нарастания конкуренции мировой экономики внешнеэкономические аспекты развития приобретают весьма важное значение. Отсюда следует, что торгово-экономическое сотрудничества между Таджикистаном и Китаем нуждается в глубокой научной оценке, что важно для регулирования процессов повышения конкурентоспособности. Более польного использования экспортных возможностей и становления иновационной инфраструктуры. Отмеченные выше связы сталкиваются рядом вызовов и проблем на путях укрепления место экономики страны в сложной геоэкономической системе. Именно этими моментами определяется актуальность диссертационной работы.

Степень изученности научной темы. Вопросы развития торгово-инвестиционного сотрудничества Республики Таджикистан и Китайской Народной Республики стали объектом научного исследования ученых различных специальностей — таких как политология, экономика и специалисты, занимающиеся вопросами инфраструктурного развития. Среди ученых и специалистов, всесторонне изучавших проблемы развития торгово-экономических отношений между Таджикистаном и Китаем, можно выделить исследователей стран Центральной Азии и России: Парамонов В., Пейруз С., Мавлонова А.С., Сироежкин К.Л., Воробьёв А., Бараев А., Ларин А.Г., Примбетов С., Строков А.В. и других.

К сожалению, в работах вышеупомянутых ученых основное внимание уделяется общим вопросам развития сотрудничества между странами Центральной Азии и Китаем, а также взаимодействию между ЕАЭС и Китаем. Кроме того, в ряде исследований приоритет отдан политическим аспектам развития отношений между Центральной Азией и Китаем. В работах этих ученых недостаточно полно представлены материалы, касающиеся

торгово-экономического сотрудничества между отдельными странами и Китаем.

Вопросы развития торгово-инвестиционного сотрудничества отражены в работах Абдулло Р.Г., Абдилдаева Э., Асрорзода У.С., Алшанова Р., Галямовой В., Чакшенкулова А., Иманалиева М., Коукенова А., Курмановой А., Мадалиева О.А., Нарибаева М.К., Оразалиева Е., Ходжаева А., Умарова Х., Содикова М., Сафарова Б.Г., Портякова В.Я. и других.

Однако в трудах указанных авторов влияние глобального финансово-экономического кризиса, экономических санкций, охвативших сегодня весь мир, на развитие торгово-экономических отношений между Таджикистаном и Китаем не было полноценно раскрыто. Эти факторы побудили автора диссертации уделить им особое внимание в процессе выполнения исследования.

Связь исследований с программами (проектами) и научными темами. Торгово-инвестиционное сотрудничество между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой является одним из путей укрепления социально-экономического положения страны. Настоящая диссертационная тема разработана на основе анализа и изучения национальных и отраслевых стратегий и государственных программ Республики Таджикистан, таких как: Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан на 2021–2025 годы и другие.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования — заключается в разработке теоретических и методологических основ, а также практических подходов к укреплению торгово-инвестиционного сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой в условиях меняющейся глобальной геоэкономической обстановки.

Задачи исследования. В рамках поставленной цели задачи диссертационной работы включают в себя следующее:

– изучение теоретических исследований по вопросам международного торгово-инвестиционного сотрудничества и разработка концептуальных подходов с учетом изменения геоэкономических процессов;

– выявление глобальных тенденций расширения торгово-инвестиционного сотрудничества и оценка основных предпосылок его развития;

– оценка структуры торгово-инвестиционного взаимодействия между Таджикистаном и Китаем посредством анализа динамики внешнеторгового оборота и других ключевых аспектов привлечения иностранных инвестиций;

– выявление внутренних и международных факторов, включая политические, экономические и правовые особенности, влияющих на уровень и качество экономического сотрудничества между Таджикистаном и Китаем;

– анализ механизмов взаимного влияния геоэкономических преобразований на перспективы развития торгово-инвестиционных отношений между двумя странами и формирование теоретической базы для продвижения стратегического партнерства;

– выработка путей и методов повышения эффективности межгосударственного сотрудничества, направленного на увеличение интеграционного торгово-инвестиционного потенциала и создание устойчивых условий для экономического развития Таджикистана и Китая в условиях меняющейся геоэкономической обстановки.

Объектом исследования является современное состояние торгово-экономических отношений между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой.

Предметом исследования явяется совокупность отношений, связанных с изучением тенденций развития торгово-экономических связей между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой.

Гипотеза исследования заключается в детальном анализе устойчивых связей, отражающих сложный и системный характер взаимодействия двух государств. Этот анализ направлен на изучение структурных аспектов и выявление закономерностей процессов сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой. Нестабильность и несогласованность экономических отношений, особенно в сферах торговли и инвестиций между Республикой Таджикистан и КНР, требуют специального анализа. В этой связи автор акцентирует внимание на значимости институциональных факторов как

эффективных инструментов решения двусторонних проблем и предлагает, чтобы при формировании такого сотрудничества в полной мере учитывались реальные и объективные факторы и интересы

Теоретические и методологические основы исследования. Теоретическое значение диссертационной работы заключается в использовании трудов отечественных и зарубежных исследователей, занимающихся вопросами формирования и развития торгово-инвестиционных отношений между Республикой Таджикистан и КНР, материалов международных научно-теоретических и научно-практических конференций, а также результатов исследований известных ученых Таджикистана, Китая, России и других стран по вопросам развития мировой экономики и международных экономических отношений.

В данной диссертационной работе к институциональным изменениям, охватывающим указанные отношения, применён творческий подход. Концептуальные аспекты развития различных процессов торгово-инвестиционного взаимодействия рассматриваются как основа исследования, а нормативно-правовые документы сторон по данному направлению подвергнуты детальному анализу.

С целью решения задач диссертационного исследования использовались различные научные методы, такие как: научная абстракция, системно-структурный метод, анализ, индукция и дедукция, метод изучения факторов, экспертно-аналитический, экономико-математический, социальный и другие.

Источниками информации послужили ежегодные отчёты Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, законодательные акты, постановления и другие распоряжения государственных органов власти и управления.

База исследования. Диссертационная работа выполнена на базе кафедры мировой экономики финансово-экономического факультета Таджикского национального университета в 2022–2024 годах.

Научная новизна исследования заключается в глубоком анализе теоретических и методических основ экономического и инвестиционного сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой, особенно на уровне

промышленного взаимодействия в условиях изменяющейся геоэкономической ситуации в мире.

Отмеченный выше анализ включает в себя научно обоснованные рекомендации теоретического и методологического характера, отличающееся серъезными аналитическими достижениями и научной новизной:

1. Развитие торгового и инвестиционного сотрудничества между Таджикистаном и Китаем опирается на серъезные концептуальные основы позволившие произвести глубокий анализ. В ходе работы над диссертацией было обнаружено, что внешнеэкономическая политика соседней страны исходит из неолиберальной концепции и ставит на первый план принцип свободной торговли. Данная ситуация предпологает Осуществления соответствующих изменений в механизме связей Таджикистана с Китайской стороной, поскольку геополитические интересы Китая в нынешных условиях развития трогово-экономических связей преобладают над организацией сторудничества этой страны со всеми развивающимися и переходными экономиками, включая таджикскую экономику. Сказанное требует пересмотра таджикско-китайскиъ экономических отношений с учетом полной сбалансирования интересов и потребностей как Китая так и Таджикистана;

2. В процессе исследования установлено, что между политическими и экономическими отношениями существует прямая взаимосвязь. Одной из ключевых проблем является отсутствие реального баланса в торгово-экономическом сотрудничестве между двумя странами. Особенно ярко это проявляется в соотношении импорта и экспорта, что в Таджикистане отражается с учетом особенностей его экономики. Результаты анализа показали, что даже страны, имеющие положительное сальдо в торговле с Китаем, далеки от полного баланса, поскольку их экспорт в основном ориентирован на сырьевые товары. В связи с этим, странам, в том числе Таджикистану, следует стремиться не только к сокращению разницы в обьемах торговли, но и к изменению структуры и пропорций её состава. Кроме того, необходимо, чтобы потенциальные экономические риски, которые могут возникнуть в

процессе сотрудничества с Китаем, находились под строгим контролем и регулировались в рамках принятых норм;

3. Результаты научного исследования подтвердили, что с усилением процессов экономической интеграции возникает необходимость расширения инвестиционного сотрудничества между Таджикистаном и Китайской Народной Республикой с применением различных моделей взаимодействия. Двусторонние и многосторонние переговоры по вопросам интеграционных процессов должны основываться на согласованных и взаимных интересах. Анализ показывает, что транспортно-логистическая инфраструктура играет ключевую роль в продвижении экономических и инвестиционных связей между Таджикистаном и Китаем. В процессе расширения такого сотрудничества также всё более ощутимыми становятся барьеры экономической интеграции на региональном уровне. С учётом этого, автор стремился предложить обоснованные пути укрепления торгово-экономических отношений между двумя странами. Отмечается, что данные процессы, в первую очередь, реализуются за счёт совершенствования и развития структур, связанных с производством, импортом и экспортом;

4. Установлено, что будущее развитие торгово-инвестиционного сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой тесно связано с эффективной реализацией существующих экономических программ. С точки зрения автора, обе страны должны выстраивать логистические сети на основе международных стандартов. Реальный прогресс в этих отношениях возможен лишь в том случае, если их национальные экономики претерпят серьёзные структурные преобразования. В этом процессе необходимо уделить больше внимания интересам экспортеров сырья с целью постепенного сокращения объёмов экспорта сырьевых товаров и увеличения поставок переработанной и высокоценной продукции;

5. В процессе научного анализа было выявлено, что между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой существуют широкие возможности для интеграции в области торговли и производственного сотрудничества. Эти ресурсы можно активизировать, опираясь на исторический опыт экономического взаимодействия социалистических государств в рамках Совета

взаимной экономической помощи (СЭВ), который функционировал до распада Советского Союза. Данная модель основывалась на принципах специализации производства и функционального распределения экономической деятельности между странами. Именно такой подход к сотрудничеству может способствовать снижению существующих противоречий в условиях структурных изменений в экономике;

6. В результате глубокого научного анализа были выявлены и обоснованы приоритетные направления развития торгово-инвестиционного сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой. Научно доказано, что устойчивое развитие этих отношений в значительной степени зависит от пересмотра принципов и концепций внешнеэкономического сотрудничества стран, а также от снижения влияния геополитических интересов Китая в данном процессе. Таким образом переход к сбалансированному, свободному от неолиберальной идеологии торгово-экономического сотрудничества между Китаем и Таджикистаном, требует создание новой модели эффективного партнерства не только между странами, но и между частными государственными секторами. Такие модели призваны высутупить в качестве основного инструмента реализации взаимовыгодных интересов. Красной нитью в работе проходит идея о том, что интеграционные связы между Таджикистаном и Китаем в области торговли и инвестиции должны основыватся на созданный иновационный потенциал и широкого примения цифровых технологий.

7. Основные положения, выносимые на защиту:

– выполнен подробный анализ теоретических и методологических концепций торгово-инвестиционного сотрудничества между Таджикистаном и Китаем;

– обоснованна необходимость ведения интенсивной модели двусторонных связей между обеими странами;

– выявлены препятствия и проблемы в процессах развитии торгово-экономического сотрудничества между Таджикистаном и Китаем с учетом накопленного опыта и напучного обоснования механизмов устранения проблем и ограничений;

– научно доказана необходимость расширения сотрудничества между Республикой Таджикистан и КНР с учётом

стремительно развивающихся тенденций в сфере торгово-инвестиционных отношений. Торгово-инвестиционное сотрудничество получило свое научное обоснование;

– выполнеными исследованиями вскрытй неиспользованииые возможности в развитии торгово-инвестиционного сотрудничества между обеими странами, обоснованы пути укрепления этих связей на принципиально новом и более эффективном уровнях;

– на базе жизненно важных интересов подробно обоснованы важнейщие приоритетные направления далнейшего продвижения торгово-инвестиционных связей между Республикой Таджикистан и Китаем подготовленны рекомендации по повышению эффективности отдельных элементов взаимного сотрудничества этих стран;

Теоретическая и практическая значимость исследования отражена в выводах и предложениях, вытекающих из данной научной работы, которые могут быть использованы в качестве важного инструмента при формировании внешнеэкономической политики Республики Таджикистан и КНР с целью дальнейшего ускорения темпов такого сотрудничества и повышения его эффективности в условиях изменения геополитических ситуаций в мире. В исследовании и научном обосновании теоретических и методических подходов к трансформации торгово-инвестиционных отношений между Республикой Таджикистан и КНР выражена научная новизна работы. Материалы и результаты исследования создают благоприятные условия для более точного понимания необходимости повышения эффективности таких связей. Для более детального раскрытия данных вопросов информацию, исследованную в диссертации, можно использовать в учебном процессе при преподавании дисциплин «Экономическая теория» и «Международные экономические отношения».

Степень достоверности результатов исследования определяется совокупностью научно-теоретической обоснованных методов, использованных в ходе работы, что подтверждает точность информации, научно-статистический, теоретический, эконометрический анализ и достоверность полученных результатов и публикаций, а также достаточность объема проанализированной информации. Научные выводы и предложения диссертанта

основаны на изучении новейших достижений экономической науки и получении теоретически и практически значимых результатов.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Новизна и основные результаты диссертационного исследования соответствуют следующим положениям паспорта специальности ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.13 – Мировая экономика: Пункт III.5. «Процессы интеграции в развитых и развивающихся регионах мирового хозяйства, закономерности развития этих процессов, оценка перспектив интеграции различных торгово-экономических объединений, в том числе: "Механизмы регулирования экономической интеграции в Евразии"; Пункт III.11 «Международная торговля»; Пункт III.18. «Современные рыночные стратегии и их роль в развитии международного обмена. Методические аспекты развития конкурентоспособной международной инфраструктуры»; Пункт III.22. «Международные транспортные и телекоммуникационные системы, их роль в интернационализации связей мирового хозяйства»; Пункт III.25. «Национальная экономика отдельных стран в системе мировых хозяйственных связей: проблемы согласования сотрудничества и обеспечения национальных экономических интересов. Международные экономические противоречия, их причины и пути решения».

Личный научный вклад соискателя в исследовании. Автор внес значительный вклад в совершенствование теории эффективности трансграничных инвестиционных отношений. На основании исследования прошлого и настоящего состояния торгово-инвестиционных связей между Республикой Таджикистан и КНР автор приходит к выводу, что данные связи не являются достаточно совершенными и с точки зрения национальных интересов не способны обеспечить устойчивое экономическое развитие. Такой вывод является важным в истории изучения новейших отношений между двумя сторонами и, несмотря на некоторые недостатки, заслуживает рассмотрения на уровне высших государственных структур. Автор выдвинул личные выводы и предложения по улучшению ситуации и, в частности, по стабильному проведению кардинальных изменений и созданию новых экономических условий для Республики Таджикистан.

Реализация этих выводов и предложений, несомненно, будет способствовать повышению уровня экономического сотрудничества Республики Таджикистан.

Апробация и реализация результатов исследования. Основные положения и результаты диссертационного исследования обсуждались на международных научно-практических и теоретических конференциях, а также на круглых столах. Кроме того, научные доклады автора рассматривались на научных семинарах и конференциях учёных и преподавателей Национального университета Таджикистана, Государственного университета финансов и экономики Таджикистана в 2022–2024 годах.

Публикация по теме диссертации. По теме диссертации опубликовано 5 научных статей в журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, 3 глав, выводов и предложений, списка использованной литературы, основного текста объёмом 168 страниц, 12 таблиц и 5 диаграмм.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Введение диссертации посвящено актуальности темы, цели, задачам, объекту, предмету и гипотезе исследования, теоретическим и методологическим основам, источникам данных и базе исследования, научной новизне и защищаемым положениям, теоретической и практической значимости работы, уровню достоверности полученных результатов, личному вкладу соискателя, публикации результатов исследования, структуре и объёму диссертации.

В первой главе «Теоретические аспекты исследования экономического сотрудничества в условиях геоэкономических трансформаций» отражены теоретические подходы к изучению международного экономического сотрудничества, основные процессы торгово-инвестиционного взаимодействия в мировом масштабе, а также влияние текущей геоэкономической ситуации на межгосударственные экономические связи.

Автор уделяет особое внимание теоретическим вопросам и историческим аспектам развития международных экономических

отношений, а также обращает пристальное внимание на все факторы, оказывающие существенное влияние на такие связи. Речь идет как о положительном, так и о отрицательном воздействии факторов. Автор считает, что вышеупомянутые связи в масштабах макрорегионов мира развивались неравномерно по разным причинам. Неравномерное развитие связано не только с воздействием экономических и социальных факторов, но в большей степени обусловлено влиянием политических факторов. Вопросы неравномерного социально-экономического развития в государствах и макрорегионах мира уже привлекали значительное внимание науки еще в советский период. Даже в Таджикистане было несколько учёных, которые занимались вопросами неравномерного социально-экономического развития государства и регионов (Х. Азамкулов, С. Салбиев, Зарипов, Давлатов, Д. Кодиров, Зиёев и другие). Основная точка зрения как советских, так и постсоветских учёных по основным факторам неравномерного развития между государствами заключается в том, что главными причинами они признают развитие глобальной колониальной системы и империалистических отношений, в результате реализации которых мировая экономика делится на две группы:

1. группа государств, в которых уровень переработки продукции высок и которые на мировом рынке занимаются продажей готовой продукции;
2. группа государств, которые занимаются только производством и экспортом сырья или полуфабрикатов.

Опыт более чем 200-летних таких отношений показывает, что цена готовых товаров или продукции с высокой степенью переработки на мировом рынке растёт значительно быстрее, чем цена сырья, в результате чего мир разделяется на развитые и отсталые государства.

Исторически международными экономическими отношениями занимались такие известные экономисты мира, как А. Дикардо, Э. Хекшер, Б. Олин, П. Кругман и Дж. Бхагвати, чьи теории отражают интересы передовых стран мира. Они системно обосновывают, что международное экономическое сотрудничество способствует не только оптимизации распределения ресурсов и эффективному росту производства, но и совершенствованию и координации национальных экономических структур. В этом

отношении две теории, одна из которых относится к началу XIX века, а другая — к XX веку, заняли важное место в экономической науке. Одна из них — теория сравнительных преимуществ Д. Рикардо, другая — теория международной торговли Хекшера-Олина. Глубокий анализ этих двух учений показывает, что первая отражала интересы колониальных государств XVIII–XIX веков, а вторая учитывала интересы развитых капиталистических стран.

Теории относительных преимуществ, вознаграждения ресурсов и модели микроэкономики позволяют анализировать и оценивать процессы изменяющейся экономики регионов Центральной Азии в контексте глобальных процессов. Это можно увидеть в таблице, приведённой ниже:

Таблица 1. - Система координации процессов торговли и инвестиций

Уровень	Субъект	Цель	Сфера деятельности
Макроуровень	Государство	Обеспечение интересов страны на уровне «Лучшее, а не максимальное»	Биотехнологии, производство лекарств, современная медицина и здравоохранение, металлургия, деревообрабатывающая промышленность, агропромышленный комплекс, химическая и нефтехимическая промышленность, экономическая инфраструктура, энергетика, производство транспортных
Микроуровень	Предприятие (малый и средний бизнес)	Формирование и развитие производственных и сбытовых сетей на международном уровне с целью получения значительной прибыли	

Продолжение таблица 1.			
Наднациональный уровень	Международные интеграционные экономические объединения	Создание устойчивых условий экономической безопасности для всех участников и обеспечение выполнения экономических интересов	средств, телекоммуникации, экология промышленности и другие связанные отрасли

Источник: подготовлено автором

Ныне неподлежить сомнению что экономика Таджикистана обладает всеми чертами малой экономики и зависеть от импорта. Поэтому особое значение приобретает активизация механизмов экономической интеграции и привлечение китайских инвестиций путем реализации стратегического сотрудничества с китаем посредством реализации глабального проэкта «Один пояс – Один путь». Этот проэект уже реализуется и это находить отражение в возростании обемов китайских инвестиций. Такие инвеститций 2023 году были ровни 40% в сруктуре иностранных инвеститций в Таджикистане. Дание инвестиции нине исползуются в строительстве дорожно – транспорной инфраструктури, энергетики и добивающей промышленности. Анализ также показываеть что Таджикистан в сылу своего географического положения превврашается в транзитную страну. Это открывает новые возможности для сотрудничества в области торговли, инвестиции и транспорта в доль международных транспортных коридорах связвающих Таджикистан с Пакистаном и Китаем, а также реализации проекта CASA-1000.

Отсюда следует, что механизм координации экономической политики должен быть сформирован на базе национальных интересов, утверждения макроэкономической стабилности и изменяющегося потребностей мирового рынка. Таджикско – Китайское торгово – инвестиционное сотрудничество в данное время опирается на Викардианский принцип сравнительных преимуществ, который нуждается в преодолонии. Это вожможно путем привидения весма рациональной экономической дипломатии в становлении устойчиво - развитой логистики и быстрого подъема экпортного потенциала. Для реализации этой задачи требуется далнейшее улучшение практики государственного

регулирования взаимного торгово-инвестиционного сотрудничества на базе аналитических механизмов и активного мониторинга внешнеэкономической политики.

В целом, укрепление торгово-экономического сотрудничества Таджикистана в современной геоэкономической среде рассматривается как основа обеспечения экономической безопасности, повышения конкурентоспособности национальной экономики и расширения взаимовыгодных связей с зарубежными странами. В этом контексте вопрос разработки национальной модели экономического сотрудничества на основе геоэкономических особенностей, внутренних ресурсов и глобальных возможностей приобретает всё большее значение и предлагается как приоритетное направление научных исследований.

Более подробно освещено понимание процессов становления международного геоэкономического пространства составляющие основу для структурирования геоэкономических связей, которые в себя включают:

а) формирование внешне-экономических связей на базе инаучно-обоснованной модели инвестировапния воспроизводства исходящая из выявления приоритетных позиций в геоэкономическом пространстве;

б) определение экономических границ между территориальными и национальными системами взамен администартивного деления территорий как принято в мире, где основная роль принадлежит глобальным производственным цепочкам (ГПЦ) предпологающим методологические основы геоэкономики в мирвом хозяйстве.

В настоящее время особое значение приобретает ресурсный аспект составляющий основу для выбора моделей и освещения .механизма геоэкономического сотрудничества в рамках ШОСЭтот взгляд опирается на концепция обоснованная диссертантом в отношении интернационализации ресурсов, которая ориентирована на их интеграцию за пределами стран где они производились и которые используются на базе подписанных договоров с учетом решения актуальных страновых проблем. Такое объединение, известное как геоэкономическая интеграция, укрепляется методологическими положениями, которые охватывают все виды ресурсов и определяют их особенности через инвестиционные связи и процессы воспроизводства.

1. Ныне национальные экономики переключаются на изготовление широких наименований новых товаров включая те товары, которые производятся в рамках глобальных программ и бизнес-проектов. Длинные производственные цепочки создают благоприятные условия для

производства наиболее востребуемых товаров для производства которых используется широкая гамма разнообразных ресурсов со всего мира.Это отличается от коротких производственных цепочек, функционирующих в пределах национальной экономики и находящихся под влиянием международного разделения труда.

2. Объединение ресурсов в среде глобальных воспроизводственных цепочек является основой повышения конкурентоспособности.

3. Инновационное развитие в основном зависит от уровня трансформации ресурсов и степени их включённости в инвестиционно-производственную цепочку, известную как «Цепочка СТИ» (научно-технологическая и инвестиционная цепочка). Диссертант классифицировал ресурсы как по разновидностьям как и по уровню технологического развития с разбивкой на вертикал переходящий от простого уровня до метатехнологического.

4. Сыревой сектор национальной экономики постепенно может трансформироваться в интегрированную и высоко-конкурентную систему на базе применения передовых достижений глобализации.

5. Понятие "Интеграция ресурсов" выражает действие компаний субъектов действующих на всей протяжении производственных цепочек. Производственная цепочка состоит из участников органически связанных друг другом. Их объединяют совместные производства и реализации продукции выступающей в качестве геоэкономического сотрудничества в качестве ведущего прринципа сотрудничества, которыми руководствуется соответствующие субъекты мировой экономики. Отмеченный принцип находит отражение в следующих подпунктах:

– наличие ценностей ресурсов, которые используются в рамках всей цепочки;

– распределение общего дохода на базе ране оговоренных критериев.

Предлагаемая парадигма геоэкономической интеграции ресурсов опирается на интегрированном использовании национальных и глобальных ресурсов путем реализации двусторонных соглашений обеспечивающий каждому члену возможность пользоватся результатами носящий стратегический характер. Трансграничность выступает как особенность геоэкономики в которой просматривается экономическая природа инвестиции в процессе интеграции. Трансграничные потоки выступают в качестве одного из проявлений глобалного характера мировой экономики. Такое понимание позволяет прогнозировать траекторию и подготовку (потребителей) и сглаживает элементы, которые были вовлечены в данный

процесс. Оно способствует глубокому осознанию трансграничных процессов. Далее подключаются национальные системы регулирующие трансграничные потоки и способствующие присвоению стратегического эффекта.

В новых условиях геоэкономического развития содержание трансграничности обогащается существенным образом и сводиться к следующим моментам:

— суть названной категории выражает экономическую пригодность, сочетания инвестиций и расширенного воспроизводства посредством развития и совершенствования механизмов специализации в мировой экономике;

– это усложненность связанных с сосуществованием различных противоречащих и порой враждующих между собой экономических систем и которые обладают способности включится в систему глобальных производственных цепочек;

– принадлежность отдельных составляющих элементов названных цепочек разным странам и континентам. Это в полной мере относиться даже к одному элементу ГПЦ, который может принадлежат разным странам в зависимости от него свойств и количественных показателей;

Такой подход к трансграничности составляет методологическую основу исследования критерии экономических связей на протяжении всей ГПЦ, которые в своей совокупности ориентированы на достижения баланса интересов их участников с каждой страны. Отмеченный подход можно использовать в качестве методического инструмента по разработке решений стратегического характера относящегося к взаимодействию в рамках экономики отдельных стран в рамках интеграционных объединений.

Такая модель должна соответствовать целям, обозначенным в документе «Стратегия развития Таджикистана». Речь идет о следующих целях:

1. использование мирового и региональных рынков, современной системы международной торговли и иностранных инвестиций для ускорения темпов экономического роста Таджикистана;

2. реализация преобразований в распределении и перераспределении валового внутреннего продукта, что приведет к быстрому росту экономической и социальной эффективности темпов развития;

3. использование международных экономических связей республики для достижения целей по ликвидации бедности, повышения уровня

осведомленности населения до нормативного уровня, сокращения безработицы, обеспечения более высоких темпов экономического роста в тех регионах, где в настоящее время показатели решения социально-экономических проблем остаются низкими;

4. обеспечение устойчивого уровня потребления и условий жизни населения.

Международные экономические сотрудничества характеризуется развивающимися многосторонними торгово-экономическими связами между отдельных стран крупных макрорегионов, а также, между субъектами хозяйствования из разных стран. В этом плане определяющую роль играет международное разделение труда. При более подробном рассмотрении международного экономического сотрудничества характеризуется заранее налаженными торгово-0экономическими связами стран, которые состоят из соответствующих связей между предприятиями, организациями, компаниями-производителем товаров и услуг.

Процессы международного разделения труда включающие межстрановую специализацию, а также, интернационализацию экономических связей определяют содержание международного экономического сотрудничества.

Становление и активизация такого сотрудничества способствует укреплению взаимосвязей и усилению взаимной зависимости экономики отдельных стран.

В процессе международного разделения труда обуславливают изменений в форме содержания междлународного экономического сотрудничества. Они зависят как от производственно-технологических, так и от геополитических социальных юридических, нравственных, а также, естественных факторов. В качестве естественных факторов выступают природные, географические, демографические и многие другие особенности развития отдельных стран. Международное экономическое сотрудничество определяющие особенностей форм и ориентацию развития экономических-трансграничных связей приводит к углублению международного разделения труда и становлению новых форм междстрановой и межрегиональной специализации. Эффективность развития отдельных отраслей и производств включая внутриотраслеовй эффективности определяют развития международной торговли с учетом сравнительных преимуществ экономик отдельных стран.

Во второй главе “**Современное состояние экономического сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китайской**

народной Республикой” производится анализ изменения товороборота и соотношений экспорта и импорта между отдельными странами, возрастание инвестиционных связей, их объемов, структуры, ориентации и динамики роста. Также рассматриваются факторы воздействующий на динамику .

Диссертантом отмечается, что в условиях стремительной глобализации и формирования глубинных трансформаций в экономической структуре стран торгово-инвестиционное сотрудничество между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой развивается не только в объемах торговли, но и приобретает эффективную форму с количественными и качественными характеристиками в структурных, политико-стратегических и нормативных нововведениях.

С начала восстановления дипломатических отношений в 1992 году прямые торговые отношения между Таджикистаном и Китаем в сферах торговли, транспорта, энергетики, образования и финансов прошли этап устойчивого и быстрого развития. Если в 1992 году объем товарооборота между странами составлял всего несколько миллионов долларов, то к 2023 году он превысил 1,5 миллиарда долларов. Кроме того, с 2015 по 2023 год товарооборот между Таджикистаном и Китаем увеличился на 89,5% (см. диаграмму 1)

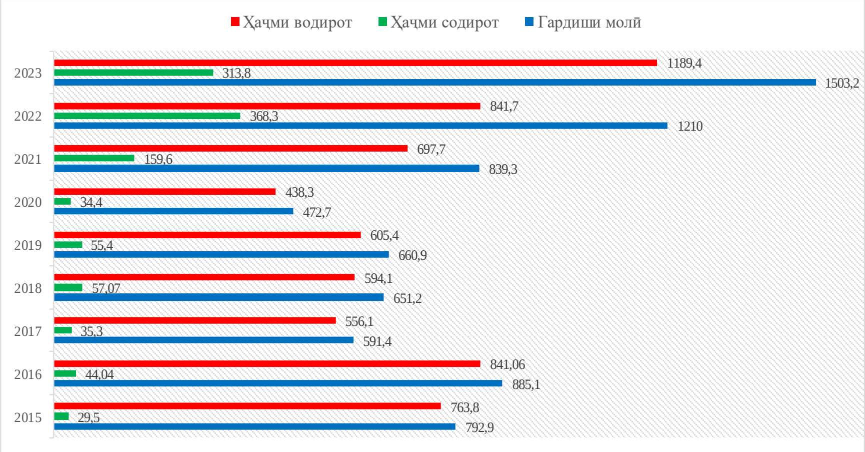

Диаграмма 1. - Тенденция товарооборота Республики Таджикистан с Китайской Народной Республикой (в млн долл. США)

Источник: Годовая статистика Республики Таджикистан за 2023 год / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, стр. 316–326.

В 2023 году объемы товарооборота между Таджикистаном и Китаем достиг 1503,2 млн. долл. США. Соответственно, в его структуре экспорт из Таджикистана составляет 20,9% и импорт 79,1 %. Такое сооотношение не отражает эффективное использование ресурсов Республики таджикистан для реализации политики экспорто-ориентации. Хотя доля экспорта Таджикистана на общем рынке Китая (12,3%) остается относительно узкой, она в основном представлена природными ресурсами, такими как алюминий, хлопок и драгоценные металлы. По сравнению с 2015 годом объем внешнеторгового оборота между странами увеличился более чем на 90%.

В диссертации также рассматривается исследование внутреннего рынка страны, где отмечается, что Китайская Народная Республика (КНР) существенно укрепила свои позиции на внутреннем рынке Таджикистана благодаря лёгкой доступности китайской продукции для населения страны, что обусловлено её низкой стоимостью. В связи с этим, при анализе структуры импорта было установлено, что доля импорта из КНР в Республику Таджикистан из года в год увеличивается. В частности, с 2015 по 2023 годы этот показатель вырос на 55,7%, достигнув 1 189,4 миллиона долларов США, и его удельный вес в общем объёме импорта страны значительно возрос.

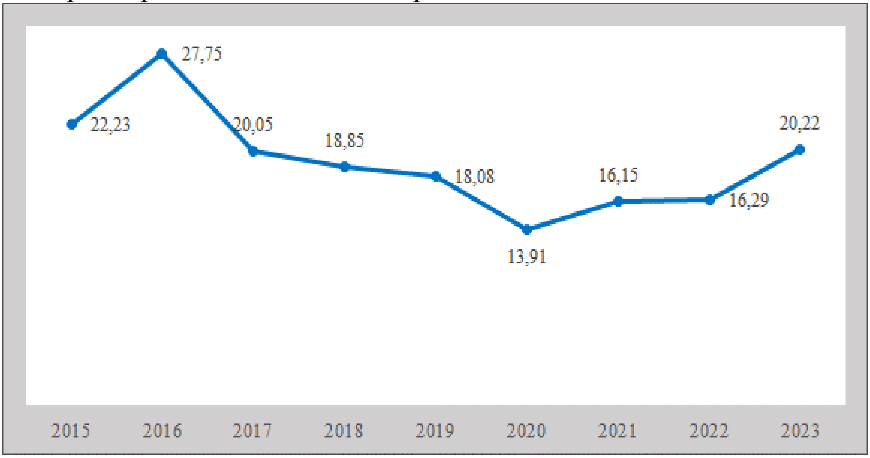

Диаграмма 2. – Доля импортируемых товаров из КНР в общий объём импорта Республики Таджикистан (в процентах)

Источник: Составлено автором

Автор диссертации отмечает, что в сфере инвестиций Китай занимает одно из ведущих мест. Согласно таблице 2, в 2023 году КНР заняла второе место среди стран-инвесторов в экономику Таджикистана с объёмом инвестиций в размере 450,8 миллиона долларов США, что составило 16,1% от общего объёма инвестиций. Из них 31,8% пришлись на прямые инвестиции, а 68,2% – на косвенные. В 2024 году объём инвестиций Китая увеличился до 502,7 миллиона долларов США, что составило 10,2% от общего объёма инвестиций.

Таблица 3. – Объём привлечённых инвестиций по странам-партнёрам в 2023 году (в тыс. долл. США)

Страна	Всего	В том числе		
		Прямые инвестиции	Косвенные инвестиции	Прочие
1	2	3	4	5
Общий объем инвестиций, поступивший в Республику Таджикистан	2 783 975,2	284 076,9	122,6	2 499 775,7
Китайская Народная Республика	450 796,9	143 507,0	—	307 290,0
Республика Казахстан	911 589,2	12 081,6	—	199 507,6
Италия	253 723,6	—	—	253 723,6
Российская Федерация	876 667,0	41 455,5	—	835 211,5
Великобритания	36 280,0	9 728,2	—	26 557,6
США	144 646,8	6 980,9	—	137 665,9
Люксембург	77 407,3	2 994,8	—	74 412,5
Республика Узбекистан	6 743,2	4,9	—	6 738,3
Республика Сингапур	7 917,3	7 777,7	—	139,6
Виргинские острова	145 724,7	6 053,4	—	139 671,3

Источник: Годовой отчёт Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе, 2024. Стр. 247–248

В социально-региональном анализе большинство инвестиций (77,9%) направлены в столицу страны — город Душанбе, и около 21% — в Согдийскую область. В других регионах (Хатлон, РРП —

Регионы республиканского подчинения, ГБАО — Горно-Бадахшанская автономная область) доля иностранных инвестиций значительно ниже (таблица 4), что указывает на необходимость более равномерного и регионально сбалансированного привлечения инвестиций.

Таблица 4. — Объём инвестиций по регионам Республики Таджикистан за 2023 год (в тыс. долл. США)

Регион	Общий объём инвестиций	в том числе:		
		Прямые инвестиции	Косвенные инвестиции	Прочие инвестиции
1	2	3	4	5
Всего по Республике Таджикистан	2783975,2	284076,9	122.6	2499775,7
ГБАО	-	-	-	-
Согдийская область	586103,7	128285,7	-	4578677
Хатлонская область	22626,7	16852,8	122,6	5651,8
Регионы республиканского подчинения	6257,1	-	-	6257,1
г. Душанбе	2168988,0	138988,9	-	2029999,1

Источник: Годовая статистика Республики Таджикистан за 2023 год / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе, 2024 г.

В приоритетных направлениях китайские инвестиции преимущественно сосредоточены на энергетических проектах (линии электропередач, ГЭС), строительстве (автомагистрали, тоннели), добыче и переработке полезных ископаемых, а также на гуманитарных отраслях (образование, здравоохранение). Так, в 2016 году при поддержке китайской компании TBEA в Душанбе была основана первая китайская образовательная организация, а к 2018 году были созданы ещё несколько учебных заведений, в которых обучались более 2 200 таджикских студентов. В энергетическом секторе компания TBEA инвестировала 377 млн долларов США в линии 220 и 500 кВ, предлагая льготные долгосрочные кредиты под 2%.

Как показывает таблица 4, основная часть иностранных инвестиций пришлась на город Душанбе — 2 168,9 млн долларов

США (77,9% от общего объёма инвестиций), и на Согдийскую область — 586,1 млн долларов США (21%). В остальных регионах страны, таких как Хатлон, РРП и ГБАО, доля инвестиций сравнительно мала. Для стимулирования инвестиций в эти регионы ежегодно принимаются соответствующие меры по инициативе руководства страны.

Одной из таких инициатив является развитие межрегионального сотрудничества между КНР и Республикой Таджикистан. В частности, 16 августа 2023 года состоялась встреча представителей Синьцзян-Уйгурского автономного района КНР и ГБАО, на которой обсуждались вопросы экономического сотрудничества, сельского хозяйства, туризма и другие. Китайская сторона выразила удовлетворение эффективностью товарооборота через перевал Кульма и заявила о готовности расширить сотрудничество.

Кроме того, для привлечения инвестиций в указанные регионы в ближайшем будущем необходимо разработать инвестиционные проекты с льготными условиями.

Проведённое исследование показывает, что в настоящее время между Таджикистаном и КНР успешно развивается сотрудничество в различных сферах, включая образование, здравоохранение, безопасность, промышленность, сельское хозяйство, торговлю и энергетику. Для дальнейшего развития двусторонних отношений необходимо сосредоточиться на следующих направлениях:

1. Сотрудничество в сфере «зелёной экономики»;
2. Экологическое развитие;
3. Автомобилестроение;
4. Новые технологии и техника;
5. Подготовка высококвалифицированных кадров;
6. Борьба с терроризмом и экстремизмом и др.

Эти направления являются реалистичными с учётом возможностей обеих сторон и отвечают их взаимным интересам. Их реализация позволит Таджикистану достичь четвёртой стратегической цели развития до 2030 года и создаст основу для ускоренной индустриализации в условиях инновационного развития.

Также в финансовой сфере был создан механизм банковского сотрудничества между Национальным банком Таджикистана и китайскими финансовыми организациями, предусматривающий выдачу кредитов и грантов. Кроме того, в период пандемии COVID-19 Китай предоставил Таджикистану гуманитарную помощь в размере 21 млн долларов США, что также свидетельствует о действующем двустороннем партнёрстве в формате поддержки.

Таблица 5. – Приток иностранных инвестиций в Таджикистан

	2023					2024				
Государство	**Всего**	**Удельный вес**	**Прямые**	**Портфельные**	**Прочие**	**ВСЕГО**	**Удельный вес**	**Прямые**	**Портфельные**	**Прочие**
Казахстан	212096,3	7,5%	12081,6	-	200014,7	204740,8	4.2%	15660,2	-	189080,6
Россия	877179,3	30,9%	41455,5	-	835723,9	1700520,7	34,7%	28950,0	-	1671570,7
Узбекистан	5802,5	0,2%	9,8	-	5792,7	11927,8	0,2%	-	-	11927,8
Великобритания	36333,8	1,3%	9728,2	-	26605,6	81330,3	1,7%	51120,7	-	30209,6
Виргинские острова	145724,3	5,1%	6053,4	-	130671,3	279837,9	5,7%	-	-	279837,9
Китай	412342,9	14,5%	143507,0	-	268835,9	502693,5	10,2%	150864,3	-	351829,2
ОАЭ	15150,9	0,5%	689,5	-	14461,0	382603,2	7,8%	65,0	-	382538,2
США	147418,6	5,2%	6980,9	-	140437,7	250843,7	5,2%	118869,3	120,0	137854,1
Туркия	45472,5	1,6%	29029,4	-	16443,1	26484,0	0,5%	5834,4	-	20649,7
Швейцария	26455,7	0,9%	831,7	-	25624,0	29589,1	0,6%	2038.4	-	27550,6
Япония	22871,1	0,8%	8325,5	-	14545,6	13345,0	0,3%	5366,4	423,6	7555,0

Источник: Годовой статистический отчёт о внешнеэкономической деятельности РТ. Душанбе, 2024. Стр. 64

На основе анализа динамики внешнеторгового оборота между Таджикистаном и Китаем, а также структуры китайских инвестиций, делается ряд ключевых выводов:

- внешнеторговый оборот и импорт товаров из Китая растёт из года в год. При этом необходимо усиливать конкурентоспособность отечественной продукции:

- Китай сосредотачивает свои инвестиции в стратегических проектах, особенно в секторах энергетики и транспорта. Однако чрезмерная зависимость от одной страны требует диверсификации партнёров (США, Европа, Всемирный банк, ОПЕК);

- Китай активно инвестирует в региональные проекты, и этот тренд должен быть усилен в будущем;

- торговля и инвестиции из Китая полностью должен полностью соответствовать стратегии импортозамещения реализуемой в Таджикистане.

В третьей главы «Перспективы экономического сотрудничества между Таджикистаном и Китаем в условиях текущей геоэкономической ситуации» рассматриваются: приоритетные направления расширения сотрудничества; влияние геоэкономических факторов на двусторонние отношения; пути повышения эффективности экономических связей и снижения торговых диспропорций.

Указано, что отношения между странами вышли за рамки простого партнёрства и перешли в формат сбалансированного стратегического взаимодействия. С 2005 года, с привлечением значительных китайских инвестиций, Таджикистан вступил в новую стадию индустриального и инфраструктурного развития. Важной вехой стало подписание в 2006 году пакета кредитных соглашений между Минфином РТ и Эксимбанком Китая.

В диссертации анализ структуры сотрудничества показывает, что за последние два десятилетия Китай стал крупнейшим инвестором и кредитором Таджикистана. Общий объём прямых китайских инвестиций достиг 2,7 млрд долларов, а общий объем кредитов – 890 млн долларов. Согласно структурному анализу, инвестиции в основном направлены в такие секторы, как транспорт, энергетика, горнодобывающая промыщленность и инфраструктура.

Также двустороннее сотрудничество в рамках Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) получило прочную политическую и правовую основу, в результате чего вклад Китая в реализацию стратегических проектов в сферах энергетики и транспорта стал значительным. Благодаря этому усилилась инвестиционная привлекательность и укрепилась правовая база.

Для Таджикистана одной из первоочередных задач является развитие гидроэнергетического сектора. Будущее экономики и уровень жизни населения напрямую зависят от прогресса в этой области. Поэтому гидроэнергетика признана приоритетным направлением в межгосударственном сотрудничестве между Таджикистаном и Китаем. Таджикистан обладает богатыми водными ресурсами и благоприятными условиями для строительства гидроэлектростанций. По словам таджикских специалистов, страна занимает восьмое место в мире по объему гидроресурсов.

Таджикистан готов предоставить китайским компаниям более активную роль в строительстве энергетических объектов. Таджикские эксперты подчеркивают, что без быстрого наращивания строительства новых гидроэлектростанций развитие других отраслей экономики и обеспечение населения электроэнергией окажется под угрозой. Поскольку у Таджикистана нет значительных запасов нефти и газа, которые могли бы компенсировать дефицит энергии. Кроме того, в будущем экономическое развитие страны будет опираться на расширение горнодобывающей и металлургической промышленности, которая требует большого количества электроэнергии. Китайские компании хорошо осознают эту ситуацию, так как уже работают в ряде горнодобывающих регионов Таджикистана.

Согласно данным, в Таджикистане насчитывается около 400 месторождений полезных ископаемых, из которых примерно 100 признаны пригодными для промышленной эксплуатации. Развитие горнодобывающей промышленности напрямую зависит от энергетических ресурсов страны.

КНР оказывает содействие Таджикистану для выхода из состояния транспортной замкнутости. Быстрое развитие интегрированной внутренней транспортной сети и его выход на мировую транспортную системуопирается на присоединения

Таджикистана к международным соглашениям и конвенсиям в рассматьриваемой области. З а последные 18 лет средне-годовые темпы инвестирования трансопортной отрасли Таджкистана составили 11,5 %. За это время при помощи международных инвестиций и грантов были реализованы 62 проекта среди которых 1,9 тыс. Км автодорог в самой республики 35 мостов, 29 километров тоннелей и противоселевых и лавиноустойчивых сорружений. В этом процессе особенно заметна и весомая роль Китая. Вклад этой страны в развитие транспортной и коммуникационной инфраструктуры Таджикистана является значительным.

Торгово-инвестиционное сотрудничество между Республикой Таджикистан и Китаем нуждаются в совершенствовании с учетом реализации качественно новых направлений сотрудничества. Среди которых важное место отводиться внедрению иноваций, что важно для ускорения реализации четвертой стратегической цели.

Основные направления экономического сотрудничества между Республикой Таджикистан и Китаем:

1. Совмесиные геологические изучения основных нефтегазоносных территоррий Республики Таджикистан.
2. Реализация совместных мероприятий по наращиванию добычи высоко-калорийных и коксующихся углей в Таджикистане.
3. Организация производств товаров потребительского назначения (обработка животных шкурок и производства кожанных изделий, хозяйственных товаров).
4. Совместное осуществление мероприятий по утверждению “зеленой экономики” во всех регионах Республики Таджикистан, включающие строительство малых гидроэлектростанций.
5. Развитие СЭС, геотермальных и биоэнергетических электростанций.
6. Мери по воссстановлению производства коконов, шелковой пряжи и тканей во всех регионах Республики Таджикистан.
7. Восстановление производств трансформаторов на базе трансформаторного завода города Бохтар.

8. Восстановление производства кабельной продукции на базе ОАО “Таджиккабель” по производству инновационной кабельной продукции.
9. Строительство малых предприятий по производству художественных изделий из керамики в ГБАО и Зерафшанской долины.
10. Строителство крупных предприятий по добыче и переработки мрамора, гранита, гранодиорита и мраморизиванных известняков в Айнинском, Ванджском, Гиссарском и Аштском районах.
11. Восстановление стекольного завода “Лаъл” в городе Худжанде с учетом производства широкого круга строительного, бытового и художественного стекла в городах Худжанд и Истаравшан.

Восстановление предприятий по производству лакокрасочных изделий (натуральные и синтетические) в городе ИсфараВ то же время на дальнейшее развитие сотрудничества оказывают негативное влияние как внутренние, так и внешние факторы, такие как коррупция, несовершенство разрешительной системы, налоговой политики, а также слабость инвестиционного законодательства. Тем не менее, в условиях перехода от восстановительной модели экономического развития к модели интенсивных инвестиций, роль иностранных капиталовложений, особенно китайских, в росте ВВП и обеспечении макроэкономической стабильности постоянно возрастает.

Одной из характерных особенностей китайских инвесторов является их предпочтение прямых инвестиций в экономику Таджикистана. Это означает, что китайские компании создают собственные предприятия в стране или приобретают доли в таджикских компаниях.

Кроме того, Китай предоставляет льготные кредиты с низкой процентной ставкой (как правило, 2–3% годовых) сроком более 20 лет. Однако зачастую получение таких кредитов сопровождается обязательным условием реализации проектов с участием китайских компаний.

Ярким примером может служить тот факт, что в 2020 году китайская дорожно-строительная компания начала строительные и подготовительные работы на пограничном участке Калъаихумб –

Ванч – Рушон за счёт собственного финансирования. Также китайские компании принимают активное участие в модернизации ключевых автотранспортных магистралей страны, таких как Душанбе – Чанак (протяжённостью более 400 км), Душанбе – Вахдат – Дангара – Куляб, а также в строительстве тоннелей Шахристан, Дусти, Хатлон и Озоди. Все эти проекты были реализованы за счёт финансирования, предоставленного Китаем.

Диаграмма 3. - Тенденции инвестиций стран-партнёров

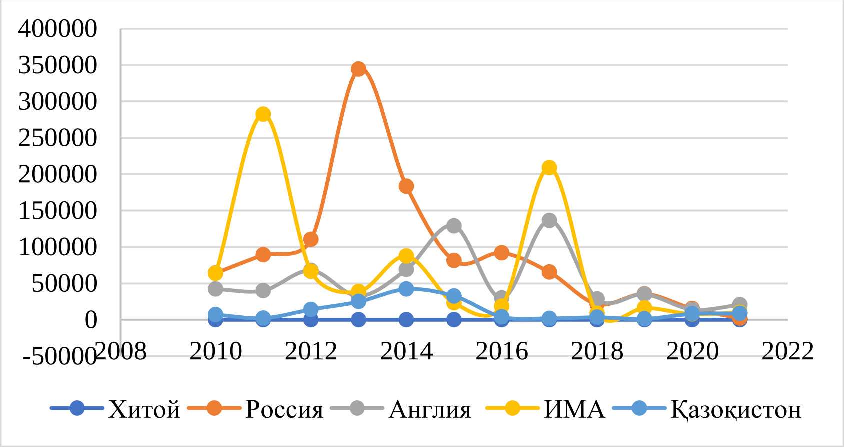

Китай, по-видимому, предоставляет льготные кредиты для строительства и реконструкции некоторых предприятий, за которые отвечают китайские компании. Эти кредиты в основном направляются китайским компаниям, и часть выделенных средств возвращается в экономику Китая, в то время как Таджикистан остаётся с долгами на длительный срок.

Россия, которая долгое время считалась одним из важных экономических партнёров Таджикистана, направляет прямые инвестиции в различные секторы экономики. Российские инвестиции в основном направлены в такие сферы, как строительство, связь, добыча полезных ископаемых, здравоохранение, строительная промышленность и энергетика.

Также в энергетике и образовании Россия реализует важные проекты в Таджикистане. Например, в 2009 году была введена в эксплуатацию первая очередь «Проекта дружбы» между Таджикистаном и Россией — гидроэлектростанция «Сангтуда». Эта ГЭС, благодаря увеличению производства электроэнергии на

восемь миллионов киловатт, частично решила проблему нехватки электроэнергии в осенне-зимний период.

Анализ регрессии, проведённый диссертантом на основе данных за 2004–2022 годы, показывает, что коэффициент корреляции между прямыми инвестициями Китая и ВВП составляет 0,84, что подтверждает тесную экономическую взаимосвязь. Разработанная модель лаговой регрессии (лаг 3) демонстрирует высокую статистическую значимость, что подтверждает прямое влияние китайских инвестиций на развитие национальной экономики.

Диссертант отмечает, что для повышения эффективности экономического сотрудничества необходимо проведение ряда институциональных реформ и укрепление правовой основы инвестиций. В первую очередь следует привести в соответствие с международными стандартами системы разрешения и налогообложения. Кроме того, важным является обеспечение правовых гарантий для инвесторов, создание независимых арбитражных трибуналов и снижение административного вмешательства в деятельность частного сектора.

Таблица 6. - Результаты регрессионного моделирования

Регрессионный анализ		
Коэффициент корреляции	0,9235	
Коэффициент детерминации	0,8529	
Количество наблюдений	19	
F-критерий Фишера	29,005	
	Коэффициенты	*t-статистика*
Y- Свободный член (intercept)	16037,52	3,36
x_t	9,831	2,51
x_{t-2}	3,689	0,70
x_{t-3}	13,825	2,27

Источник: Составлено автором на основе результатов собственного исследования.

Новые модели экономического развития, на которых основывается деятельность Республики Таджикистан, должны быть направлены не на импортозамещение, а на диверсификацию

структуры экспорта. В этом направлении приоритет должен отдаваться отраслям со средним уровнем технологий, особенно переработке и производству промышленной продукции. Таджикистан должен в сотрудничестве с странами Центральной Азии создать единую платформу региональной экономической политики во взаимодействии с Китаем.

По мнению диссертанта, экономическое взаимодействие включает в себя следующие приоритетные направления сотрудничества:

- энергетическая промышленность: развитие интеграции в области гидроэнергетики, особенно с учётом водного потенциала Таджикистана и потребностей западных регионов Китая;

- горнодобывающая и металлургическая промышленность: переработка цветных металлов, в особенности золота и алюминия, с использованием передовых технологий;

- транспорт и инфраструктура: строительство международных дорог, мостов и логистических терминалов на основе совместных инвестиций;

- использование альтернативных ресурсов: внедрение солнечных и ветровых технологий для диверсификации энергоснабжения.

- лёгкая промышленность и текстиль: создание совместных предприятий с полной цепочкой добавленной стоимости внутри страны;

- образование и профессиональная подготовка: открытие учебных центров и совместных факультетов с привлечением китайских университетов;

- технологии и цифровизация: содействие внедрению цифрового производственного оборудования и обеспечению доступа к передовым технологиям для субъектов хозяйствования.

В целом, Таджикистан должен трансформировать модель сотрудничества с Китаем от «партнёрства заёмщика и получателя оборудования» к «равноправному индустриальному и инновационному партнёрству». В этом контексте правовое регулирование, поддержка государственной инвестиционной политики и выравнивание регионального развития оцениваются как приоритетные стратегические задачи.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

А) Основные научные результаты диссертации

1. Распад Советского Союза привёл к кардинальным изменениям в политической, социальной и экономической ситуации региона. Государства, возникшие после этого события, не только получили политическую независимость, но и стремились использовать все возможности для проведения самостоятельной внутренней и внешней политики, восстанавливая отношения с другими странами на основе национальных интересов. Этот процесс был характерен и для Таджикистана, который в начале своей независимости был признан рядом государств. Однако в тот период торгово-инвестиционные отношения внутри страны были нестабильными и хаотичными, поскольку идеология того времени ориентировалась на интересы узких групп, а не на общие интересы общества.

2. Таджикско- Китайские торгово-инвестиционие связы призваны опиратся на специально разработание теоретико-методологические основы. Однако, этому препятствует неразработанность концепции далнейшего экономического сотрудничества Таджикистана с Китаем. Проблема заключается в том, что обе стороны орентированы в большой степени на реализацию текущих и сейуминутных интересов. Китай управляет свою экономику, которое характеризуется сугубо социалистическими чертами с учетом национальных особенностей. Однако, во внешней экономической политики КНР руководствуется неолеберальной идеологией, требующей свободного рынка. К сожалению, Китай в рамках расширения национальных ринков ЦА прибегает к использованию методов несовершенной конкуренции такие как демпинг.

3. Мировой финансово-экономический кризис также существенно повлиял на Таджикистан, вынудив руководство страны реализовывать антикризисные программы. Кроме того, распространение пандемии COVID-19 негативно сказалось на различных секторах экономики и социальной сферы. Сейчас все страны ищут эффективные пути выхода из кризиса. Несмотря на укрепление торговых отношений с Китаем, анализ показывает, что этот процесс далёк от идеала. В экономической науке Таджикистана

эта тема пока не получила глубокого изучения и требует более детальных исследований.

4. Развитие торгово-инвестиционных отношений между Таджикистаном и Китаем имеет важное социально-экономическое значение. Изначально в Таджикистан в основном ввозились потребительские товары по низким ценам, что привело к закрытию ряда лёгких, пищевых и местных предприятий. На последующих этапах Китай сосредоточил инвестиции преимущественно в инфраструктурных секторах — энергетике и транспорте, что значительно ускорило развитие этих отраслей. В промышленности Китай уделяет особое внимание добыче сырья и применяет модель формирования готовой продукции на основе сырья, что способствует распространению «жёсткого» капитализма в Китае.

5. В долгосрочной перспективе торгово-инвестиционные отношения между Таджикистаном и Китаем характеризуются отсутствием равновесия и баланса. Это проявляется в дисбалансе экспорта, импорта, финансирования и государственного долга. С международной точки зрения торговля Таджикистана с Китаем часто является убыточной, что свидетельствует о неравенстве отношений. Поэтому необходимо изменить ситуацию и увеличить долю товаров и услуг с высокой добавленной стоимостью в производстве и экспорте.

6. Современные тенденции в торговых отношениях между Таджикистаном и Китаем не позволяют кардинально изменить сложившуюся ситуацию в части эспортно-импортных соотношений. Исследования показали, что более 70 % товаров, импортируемых из Китая в Таджикистан, может быть произведено в самом Таджикистане, и для этого имеется продуктивная сыревая база. Для реализации этого плана Таджикистану необходимы новые технологии и высококвалифицированная рабочая сила. Было бы целесообразно, если бы Китай предоставил Таджикистану современные технологии, необходимые для экспортно-импортных отраслей, а также принял меры по подготовке национальных специалистов из числа граждан Таджикистана.

7. Необходимо, чтобы совместная комиссия по экономическим и научно-техническим связам двух стран действовало в рамках четкой идеологии, учитывающей интересы обеих сторон не только с точки зрения текущих, но и

перспективных интересов. Это означает, что обе стороны должны действовать на основе единой идеологии, савязанной с интересами трансрегионального развития. Это требует от китайской стороны отказа от использования неолиберальной иделогии при выстраивании экономических и инвестиционных отношений с Таджикистаном.

8. В насточчее время Республика Таджикистан предпринимает целый ряд мер по реализации планов по укреплению торгово-инвестиционных связей с КНР. По нашему мнению, настало время разработки в стране комплексных внутренних проектов в этой сфере, соответствующих проектам Экономического пояса и Евразийского экономического союза. Их реализация создаст значительные инвестиционные возможности в Таджикистане для формирования промышленных и производственных кластеров.

9. Экономические и инвестиционные отношения между Таджикистаном и Китаем должны все больше приобретать гуманитарный характер. В этой связи следует полностью исключить такие недостатки, как нежелание китайских компаний знакомить таджиских граждан со всеми тонкостями их профессии и работы, масштабное использование токсичных веществ на землях, сдаваемых Таджикистаном в аренду китайским компаниям, и т.д.

Б) Рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

1. Главным условием достижения заметных результатов интеграции является коренная перестройка экономической структуры. Однако в большинстве стран Центральной Азии вопрос радикального изменения экономической структуры не был серьёзно рассмотрен. Вместо классических индустриальных и аграрных структур возникли новые формы, сочетающие аграрный и индустриальный характер, при этом сельское хозяйство оказалось в крайне слабом положении.

2. Анализы показывают, что без учёта демографических факторов координация торговых и инвестиционных отношений между Таджикистаном и Китаем невозможна. Таджикистан направляет большое количество трудовых мигрантов в Россию и другие страны, денежные переводы которых крайне важны для экономики. Однако ввозимые в страну средства чаще направляются

в экономику Китая, что требует серьёзных реформ в этом направлении. Ввозимые средства должны быть ориентированы на развитие национальной промышленности и внутренней экономики.

3. В рамках сотрудничества Таджикистана и Китая необходимо пересмотреть отношения и разработать их с учётом интересов обеих сторон. Пока эти отношения не оказывают положительного влияния на макроэкономическое развитие Таджикистана. Для успешного социально-экономического развития требуется внедрять новые методы сотрудничества и повышать долю производственных секторов в ВВП. Интеграция должна стать ключевым фактором повышения экономической эффективности на региональном и отраслевом уровнях, при этом инновации и современные технологии должны играть ключевую роль, реализуемую через укрепление торговых и инвестиционных связей.

4. Для того чтобы торгово-инвестиционные отношения между Таджикистаном и Китаем были эффективными и устойчивыми, необходимо полностью пересмотреть идеи и стратегию сотрудничества. Если Китай хочет иметь здоровые торговые отношения с Таджикистаном, ему следует изменить подход и политику в сферах торговли, строительства, финансов и производства, а также совместно с Таджикистаном разработать единую концепцию сотрудничества. Для этого полезно провести в ближайшее время конференции на территории обеих стран, где будут обсуждаться стратегические вопросы и выработан общий взгляд на сотрудничество. Необходимо постепенно увеличить экспорт в Таджикистан современных товаров и передовой техники вместо дешёвых потребительских товаров. Китай должен импортировать в Таджикистан только те товары, которые страна не может производить самостоятельно.

5. Сегодня китайские компании должны активно участвовать в процессе индустриализации Таджикистана, особенно увеличивая экспорт продукции с высокой добавленной стоимостью в Китай. Для этого компании Китая должны стремиться восстанавливать предприятия, которые были закрыты под давлением китайской конкуренции, и создавать новые с высоким уровнем инноваций и технологий, способные конкурировать на мировом рынке.

6. Было бы целесообразно последовательно координировать геополитическую и геоэкономическую политику Таджикистана и Китая. Это означало бы, что Китай уделял бы серьёзное внимание укреплению позиций Таджикистана на мировом рынке и повышению конкурентоспособности таджикского экспорта на мировом рынке. В частности, в рамках такой координации был бы решён вопрос формирования специализации Республики Таджикистан по экспорту как в Китай, так и на мировой рынок.

7. Реализация поэтапного подхода к совершенствованию экспортно-обменной стратегии Таджикистана предполагает, что такое сотрудничество, прежде всего, будет направлено на обогащение сырьевой базы страны. Одним из таких видов сырья является производство хлопка и переработка хлопкового волокна.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Авдокушин Е. Ф. 70 лет КНР: от «большого скачка» к ехнологическому «прорыву» / Е.Ф. Авдокушин // Вестник РГГУ. Серия «Экономика. Управление. Право». – М., 2019. – № 4. – С. 116-132.
2. Алимов, Р.К. Таджикистан и Китай: курсом стратегического партнерства. Международно-политические, экономические и гуманитарные измерения сотрудничества [Текст] / Р.К. Алимов. – Москва: 2014. – С. 127.
3. Курбонова, З.М. Политические аспекты процесса урегулирования государственной границы между Таджикистаном и Китаем // Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. полит. наук (23.00.04) / З.М. Курбонова. – Москва, 2010. – С. 4.
4. Назаров, Т.Н. Таджикистан и Китай: сотрудничество на уровне стратегического партнерства [Текст] / Т. Назаров // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отделение умственных наук. –Душанбе, 2014. – №1. – С.8.
5. Шарипов, Ш.Ш. Установление и укрепление торгово-экономических, научно-технических и культурных отношений между Таджикистаном и Китайской Народной Республикой (1991 – 2008 гг.) [Текст]//Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук (07.00.02) / Ш.Ш. Шарипов, Таджикский Национальный Университет. – Душанбе, 2010. - С. 14.

Список опубликованных работ по теме диссертации
Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Республики Таджикистан

[1-М]. Обидов У.Ф. Омилҳои рушди сармоягузориҳои мустақими хориҷии Чин // Обидов У.Ф. // Паёми Молия ва иқтисод. Душанбе. – 2024 - №4.2 (43). - С. 544-551. ISSN: 2663-0389.

[2-М]. Обидов У.Ф. Навовариҳо дар бизнеси байналхалқӣ ва таъсири он ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон // М.Н. Ҳусайнов, У.Ф. Обидов, Н.А. Давлатов // Паёми Молия ва иқтисод. Душанбе. – 2024 - №4.2 (43). - С. 386-393. ISSN: 2663-0389.

[3-М]. Обидов У.Ф. Ташаккул ва рушди робитаҳои иқтисодиву тиҷоратӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии халқии Чин // У.Ф. Обидов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №6. Қисми 1. – С. 140-148. ISSN: 2413-5151.

[4-М]. Обидзода У.Ф. Ҳамкориҳои иқтисодии байни Тоҷикистон ва Чин: мушкилоти самаранокӣ ва дурнамои рушд // **У.С. Асрорзода, У.Ф. Обидзода** // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2025. – №8.– С. 113-119. ISSN: 2413-5151.

[5-М]. Обидов У.Ф. Таҳаввулоти равишҳои назариявӣ дар таҳлил ва арзёбии муқоисавии ҳамкориҳои байналмилалии тиҷоратӣ сармоягузорӣ // П. Содиқзода, У.Ф. Обидов // Паёми Донишгоҳи давлатии Тиҷорати Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. – №3(58).– С. 301-306. ISSN: 2308-054X.

В других изданиях:

[6-М]. Обидов У.Ф. Рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // У.Ф. Обидов, А.М. Муртазоев // Маводи конфронси байналмиллалии илмию амалӣ дар мавзуи «Рақамикунонии идоракунии давлатӣ ва маҳаллӣ: ҷанбаҳои ташкилӣ-иқтисодӣ». - Душанбе, 21-уми феврали соли 2025. – саҳ. 497-501.

[7-М]. Обидов У.Ф. Внешний долг РТ как фактор развития нақионалйной экономики // У.Ф. Обидов, М.Н.Ҳусайнов, Ш.У. Азиззода // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масоили тақвияти фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ». - Душанбе, 12-уми марти соли 2025. – саҳ. 102-110.

[8-М]. Обидов У.Ф. Таъсири фишанги молиявӣ ва таҳлили хавфи молиявии корхона дар замони муосир // У.Ф. Обидов, М.Н.Ҳусайнов, Н.А. Давлатов // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масоили тақвияти фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ». - Душанбе, 12-уми марти соли 2025. – саҳ. 156-164.

[9-М]. Обидов У.Ф. Самтҳо ва дурнамои ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратии Тоҷикистону Ҷумҳурии Мардумии Чин // У.Ф. Обидов, // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масоили мубрами рушди соҳаи туризм дар шароити муосир». - Душанбе, 23-юми сентябри соли 2025. – саҳ. 5-13.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Обидов Умед Фоизилович дар мавзуи "Ҳамкориҳои иқтисодии байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой дар шароити тағйирёбии вазъи геоиқтисодӣ дар ҷаҳон"

Калидвожаҳо: тиҷорат, сармоя, ҳамкории байналмилалӣ, энергетика, истихроҷи маъдан, долонҳои нақлиётӣ, минтақаҳои озод, инфрасохтори стратегӣ, фазои геоиқтисодӣ, имкониятҳои глобалӣ, бозори ҷаҳонӣ, воридот, содирот, сармоягузориҳои хориҷӣ, захираҳои алтернативӣ, қарзи давлатӣ.

Мақсади таҳқиқот дар таҳияи асосҳои назариявӣ ва методологӣ, инчунин равишҳои амалии таҳкими ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Халқии Хитой, мутобиқ ба шароити тағйирёбандаи геоиқтисодии ҷаҳонӣ, ифода меёбад.

Усулҳои таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқоти диссертатсионӣ барои арзёбии дуруст ва расидан ба мақсадҳои гузошташуда аз усулҳои диалектикӣ ва мантиқии арзёбӣ, монографӣ, моделсозии математикӣ, оморӣ, муқоисавӣ ва ғайра истифода шудааст.

Натиҷаҳои бадастомада ва навгониҳои илмии таҳқиқот ин ҷиҳатҳоро дарбар мегиранд: асосҳои назариявию консептуалии рушди муносибатҳои тиҷоратию сармоягузории Тоҷикистону Хитой, ки ба манфиатҳои геоиқтисодии ду тараф асос ёфтаанд; мушкилиҳо ва номутаносиби ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистону Хитой, ки аз ҳама пеш дар нобаробарвазнӣ дар ҳамкориҳои тиҷоратию иқтисодӣ байни ду кишвар инъикос меёбанд. Тоҷикистон ба монанди аксари зиёди кишварҳо дар робитаҳои иқтисодиаш бо Хитой ба нобаробарӣ ва номутавозинӣ роҳ медиҳад ва ба монанди кишварҳои дигари Осиёи Марказӣ асосан ба Хитой ашёи хом интиқол менамояд ва аз ин рӯ, хавфу хатарҳои иқтисодие, ки зимни чунин ҳамкориҳо бо Хитой ба вуқӯъ мепайванданд бояд доираи меъёрҳо нигоҳ дошта шаванд; дар шароити вусъат ёфтани равандҳои ҳамгироии иқтисодӣ зарурати густариши ҳамкориҳои сармоягузорӣ дар байни Тоҷикистон ва Хитой моделҳои гуногун бояд мавриди истифода қарор гиранд, аз ҷумла монеаҳое аз байн бардошта шаванд, ки тавассути тезутунд гардидани муносибатҳои байни кишварҳои ҳамсоя ба миён омаданд ва боиси ба маротибҳо афзудани хароҷоти нақлиёту логистика гардиданд; мувофиқи ақидаи муаллиф бояд алоқаҳои логистикӣ дар асоси стандартҳои байналмилалӣ роҳандозӣ гардад; зимни амалӣ гардонидани имкониятҳои ҳамгироии савдо ва сармоя таҷрибаи Шуро ёрии байниҳамдигарии иқтисодӣ, ки замони сотсиализм амал мекард, истифода гардад.

Тавсияҳо оид ба истифодабарӣ натиҷаҳои зимни таҳқиқот бадастомада имкон медиҳанд, ки хулоса ва пешниҳодҳои аз тарафи муаллиф коркардгардида доир ба такомули робитаҳои тиҷоратию сармоягузорӣ байни Тоҷикистону Хитой дар сатҳҳои гуногуни ҳокимият мавриди баррасӣ қарр гиранд, ки ин барои дар амал истифода бурдани онҳо мусоидат мекунад.

Соҳаи истифодабарӣ натиҷаҳои назариявию амалие, ки зимни таҳқиқот ба даст оварда шудаанд, дастовардҳои нави методологӣ, хулоса ва пешниҳодҳои илмии диссертант доир ба такмили муносибатҳои тиҷоратию сармоягузории байни ду давлат дар фаъолияти ҳамарӯзаи Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҶТ истифодабурда шаванд ва инчунин дар муассисаҳои таҳсилотии олии кишвар оиди омӯзиши курсҳои азарияи иқтисод, иқтисоди миллӣ, робитаҳои иқтисодии байналхалқӣ, иқтисоди ҷаҳонӣ истифода бурда хоҳанд шуд.

АННОТАЦИЯ

к диссертации Обидова Умеда Фозиловича на тему: «Экономическое сотрудничество между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой в условиях меняющейся геоэкономической ситуации в мире».

Ключевые слова: торговля, капитал, международное сотрудничество, энергетика, добыча полезных ископаемых, транспортные коридоры, свободные экономические зоны, стратегическая инфраструктура, геоэкономическое пространство, глобальные возможности, мировой рынок, импорт, экспорт, иностранные инвестиции, альтернативные ресурсы, государственный долг.

Цель исследования — разработка теоретических и методологических основ, а также практических подходов к укреплению торгово-инвестиционного сотрудничества Республики Таджикистан с Китайской Народной Республикой с учетом изменяющихся условий мировой геоэкономики.

Методы исследования: в процессе работы применялись диалектические и логические методы оценки, монография, математическое моделирование, статистический и сравнительный анализ и др.

Основные результаты и научные исследования:

Теоретико-концептуальные основы развития торгово-инвестиционных отношений Таджикистана и Китая, основанные на геоэкономических интересах обеих сторон; проблемы и дисбаланс экономического сотрудничества, выражающиеся в неравновесии торговых и экономических связей между двумя странами. Таджикистан, как и большинство стран региона, допускает дисбаланс в отношениях с Китаем, в основном поставляя сырье, что связано с экономическими рисками; в условиях усиления экономической интеграции необходимо расширение инвестиционного сотрудничества с использованием различных моделей, устранение барьеров, вызванных обострением отношений с соседями, что существенно увеличивает транспортно-логистические расходы; необходимость внедрения логистических связей на основе международных стандартов; для реализации возможностей интеграции торговли и инвестиций рекомендуется использовать опыт Совета экономической взаимопомощи, действовавшего в советское время.

Рекомендации по применению: Результаты исследования позволяют сформулировать выводы и предложения автора по совершенствованию торгово-инвестиционных отношений между Таджикистаном и Китаем на различных уровнях власти, что способствует их практическому использованию.

Область применения: Теоретические и практические результаты исследования, новые методологические достижения, выводы и научные предложения автора по развитию торгово-инвестиционных связей между двумя государствами могут быть использованы в деятельности Министерства экономического развития и торговли Республики Таджикистан, а также в учебных заведениях страны при преподавании курсов теории экономики, национальной экономики, международных экономических отношений и мировой экономики.

ANNOTATION

to the dissertation of Obidov Umed Fozilovich on the topic: "Economic cooperation between the Republic of Tajikistan and the People's Republic of China in the context of the changing geo-economic situation in the world"

Keywords: trade, capital, international cooperation, energy, mining, transport corridors, free economic zones, strategic infrastructure, geo-economic space, global opportunities, global market, import, export, foreign investment, alternative resources, public debt.

The purpose of the study is to develop theoretical and methodological foundations, as well as practical approaches to strengthening trade and investment cooperation between the Republic of Tajikistan and the People's Republic of China, taking into account the changing conditions of the global geo—economy.

Research methods: In the course of the work, dialectical and logical assessment methods, a monograph, mathematical modeling, statistical and comparative analysis, etc. were used.

Main results and scientific research:

Theoretical and conceptual foundations of the development of trade and investment relations between Tajikistan and China, based on the geo-economic interests of both sides; problems and imbalance of economic cooperation, expressed in the imbalance of trade and economic ties between the two countries. Tajikistan, like most countries in the region, has an imbalance in relations with China, mainly by supplying raw materials, which is associated with economic risks.; In the context of increasing economic integration, it is necessary to expand investment cooperation using various models, eliminate barriers caused by the aggravation of relations with neighbors, which significantly increases transport and logistics costs; the need to introduce logistics links based on international standards; it is recommended to use the experience of the Soviet-era Council for Mutual Economic Assistance to realize trade and investment integration opportunities.

Recommendations for use: The results of the study allow us to formulate the author's conclusions and suggestions on improving trade and investment relations between Tajikistan and China at various levels of government, which contributes to their practical use.

Scope of application: The theoretical and practical results of the research, new methodological achievements, conclusions and scientific proposals of the author on the development of trade and investment relations between the two countries can be used in the activities of the Ministry of Economic Development and Trade of the Republic of Tajikistan, as well as in educational institutions of the country when teaching courses in theory of economics, national economy, international economic relations and world economy.